

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS
KARISTUSÕIGUSE OSAKOND

Jelena Tkatsjova

ALAEALISTE SÜÜASJADE LÕPETAMINE OPORTUNITEEDIGA

Magistritöö

Juhendaja: MA Anna Markina

Tallinn 2016

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Alaealiste süüasjade lõpetamise praktika	6
1.1 Alaealiste kuritegevus kui nähtus	6
1.1.1 Alaealiste kriminaalõiguse probleemide seadusandlikud lahendusvariandid	6
1.1.2 Alaealiste kuritegevuse ajaloost	7
1.2. Alaealiste süüasjade lõpetamine.....	9
1.2.1 Oportuuniteet	11
1.2.2 Mõjutusvahendid	13
1.2.3 Taastava õiguse mõiste ja idee	19
2. Alaealiste süüasjade lõpetamise praktika Eestis	23
2.1 Seaduslik regulatsioon.....	25
2.1.1 KrMS § 201 regulatsiooni analüüs	29
2.1.2 KrMS § 202 regulatsiooni analüüs	29
2.2 Alaealise mõjutusvahendite seaduse kehtetuks tunnistamine ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus (VTK)	33
2.2.1 Eeldused ja probleemid.	33
2.2.2 Väljatöötamiskavatsuse eesmärgid	36
2.2.3 Õiguslikud probleemid	37
3. Alaealiste süüasjade oportuuniteediga lõpetamise praktika analüüs 2014-2015.....	39
3.1 Analüüsi üldised tulemused	39
3.2. Menetluskulud	46
3.3 Mõjutusvahendid	48
3.3.1 ÜKT	48
3.3.2 Sotsiaalprogramm.....	50
3.3.3 Kindel summa riigituludesse ehk trahv	53
4. Ettepanekud	55
4.1 Ettepanekud seaduse regulatsiooni muutmiseks	55
4.2 Muud ettepanekud.....	57
Kokkuvõtte	59
Resume.....	63
Kasutatud allikad	66

Sissejuhatus

Käesoleva magistritöö teemaks on autor valinud alaealiste süüasjade lõpetamist oportuuniteediga. Selline valik on eelkõige tingitud sellest, et nimetatud teema on äärmiselt aktuaalne tänapäeval. Süüasjade toimepanemine alaealiste hulgas on nähtus, mis ei ole kaotanud oma aktuaalsust läbi aegade, seega on alusetu eeldada, et nimetatud nähtus ei esine meie ühiskonnas tulevikus.

Alaealised on alati olnud väga aktiivseks vanusegruppiks süüasjade toimepanemisel. See asjaolu on ühiskonna murekoht, kuna alaealistest saavad edaspidi täisealised isikud, kes on meie ühiskonna lahutamatu osa. Mitmed uuringud on näidanud, et täisealise isiku käitumise mudelid on seotud nooremas eas omandatud käitumismudelitega. Nii võivad olla tänapäeva kõikelubatavuse ja karistamatuse tunne noortel, moonutatud väärtushinnangud ning suurenenud agressiivsus põhjusteks miks kasvab kuritegevus täisealiste seas¹. Riigi kriminaalpoolitika peamine eesmärk on kuritegevuse vähendamine, seejuures on oluline mitte ainult karistada isikut vaid võimalusel ennetada kuriteo toimepanemist. Seda on võimalik teostada rakendades õpetuslike, ennetuslike ja kasvatuslike vahendeid, milleks mitmed teadlased nimetavad muu hulgas ka oportuuniteedi rakendamist. Riigi funktsioon on reguleerida isikute käitumist ühiskonnas, riigi peamiseks reguleerimisvahendiks on õigus. Oluliseks küsimuseks on see, kuidas peaks õigus sellega hakkama saama, samal ajal teenides oma eesmärki: tagada korda ja õiglust, vältida edaspidist õigusrikkumist. Autor on seisukohal, et alaealiste süüasjade puhul seaduse mõistlik, asjakohane ja õige regulatsioon võib tagada optimaalse tulemuse ning sellega võiks oluliselt mõjutada alaealiste käitumist, millega saab vähendada ka kuritevust. Käesolevas magistritöös analüüsitakse muu hulgas ka seadusliku regulatsiooni tõhusust.

Noorte kuritegevuse puhul tihtipeale ei tasu rääkida raksetest kuritegudest, vaid väiksematest süütegudest: vargus, keha väärkohtlemine, narkootiliste ainete tarvitamine jm. Kuna nooruspõlv on teatud määral katsetamise aeg isiku jaoks, siis saab väita, et isiku käitumine ei pruugi alati olla mõistlik. Kui rakendada väiksemate süüasjade puhul rangemat karistust, siis nooremal isikul võib tekkida vastumeele ning ebaõigluse tunne ning selline karistus ei täida

¹Noore põlvkonna intelligentsuse vähendamisest ja agressiivsusest. Абызов Р.М. Типология личностных деформаций несовершеннолетних преступников: Монография. - Барнаул: БЮИ МВД России, 2002.

oma eesmärgi- ennetamist. See võib olla liigselt koormav ja range isiku suhtes, ehk sellega võidakse rikkuda karistuse proportsionaalsuse põhimõtet. Alaealiste süüasjade puhul tuleb eeskätt vaadelda oportuuniteedi ehk otstarbekuse põhimõtte kasutamist. Käesolevas magistritöös vaatleb autor oportuuniteedi põhimõtte rakendamist alaealiste süüasjadel.

Autor on valinud antud teema lähtudes mitmetest olulistest teguritest. Eelkõige on teemavalik seotud autori isikliku huviga alaealiste kuritegevuse vähendamise ja ennetamise vastu. See huvi on tingitud asjaolust, et autor ise teeb pidevat koostööd noortega juhendades noortele mõeldud sotsiaalprogramme ja sotsiaalseid üritusi. Nähes nende programmide tulemuslikkust on autoril tekkinud arvamus, et sotsiaalsed mõjutusvahendid võiksid olla alternatiiviks karistusele, mis oleksid ühiskonna ühiskonna efektiivse toimimise jaoks tõhusamad ning isiku jaoks kahjutumad.

Teiseks põhjuseks nimetatud teema valikuks osutus olla Sotsiaalministeeriumi poolt väljapakutud "Alaealise mõjutusvahendite seaduse" kehtetuks tunnistamine ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus (VTK). Nimetatud VTK-ga kaasneb alaealiste süüasjade lõpetamise seaduslikud regulatsioonid, ning eeskätt Kriminaalmenetluse seadustiku regulatsioon. Täpsemalt siis VTK-ga tahetakse tühistada praegu olemasolevat KrMS § 201, mis olemuslikult on oportuuniteedi printsiibi säte. Selles valguses kerkib küsimus, millist KrMS sätet tuleb siis kohaldada juhtudel, millal KrMS § 201 kasutamine oli asjakohane enne VTK väljatöötamist. Kindlasti saab siin arutleda potentsiaalselt asendavast sättest, kuid see näeks ette muu menetleva organi loomist, aga kuna praeguseks hetkeks seda ei ole, ei ole võimalik teostada ka vastavat analüüsi. Autor on seisukohal et eelkõige tuleb hinnata, kas olemasolevad regulatsioonid, mis samuti käsitlevad oportuuniteedi põhimõtet võivad olla asjakohaseks asenduseks ja universaalseks lahenduseks alaealiste süüasjade lõpetamiseks. Nii vaatleb autor oma töös KrMS § 202 regulatsiooni KrMS asendusena. Autori hüpoteesiks on väide, et KrMS § 202 regulatsioon, antud kujul, ei sobi universaalseks lahenduseks ja alternatiiviks KrMS § 201 asendamiseks, põhjusel, et see on liiga kitsas ja piiratud ning teatud asjaoludel võib olla liigselt karm ja ebamõistlik. Samas mõõnab autor, et KrMS § 202 laiendamise juhul (sh menetleva organi kaalutusõiguse ulatuse laiendamisel) võib regulatsioon olla universaalseks lõpetamise aluseks ning asenduseks KrMS § 201 regulatsioonile. Käesoleva töö eesmärgiks on eelkõige analüüsida teoreetilisi lähenemisi alaealiste süüasjade lõpetamisesse, uurida, mis on oportuuniteedi kasutamise eelised ja milliseid võimalusi pakub oportuuniteedi põhimõtte alaealiste süüasjade lõpetamiseks. Samuti magistritöö eesmärgiks on vaadelda ka praktilist lähenemist oportuuniteedi kasutamisesse Eestis, nii

seadusandluse kui ka praktika tasandil. Veel üheks magistritöö eesmärgiks võib nimetada seda, et autor soovib teha omapoolseid ettepanekuid seoses regulatsiooni võimaliku muudatusega ning üldise olukorra parandamiseks.

Käesolevas töö esimeses peatükis annab autor ülevaate alaealiste kuritegevuse tekkeloost, selle teoreetilisest taustast, ehk sellest, milliseid mõjutusvahendeid kasutatakse praktikas ning millised vahendid annavad parimaid tulemusi. Käesoleva magistritöö teises peatükis vaadeldakse aga alaealiste süüasjade lõpetamise praktikat Eestis. Töös antakse ülevaadet praegusest kuritegevuse statistikast, olemasolevast seaduslikust regulatsioonist ning käsitletakse lähemalt ka eelpool mainitud VTK eesmärgid, eeldusi ja ettepanekuid. Selleks et vaadelda, kas KrMS §202 on sobiv asendus, tuleb vaadelda selle rakendamise praktikat. Käesoleva töö teises osas annab autor põhjaliku ülevaate KrMS § 202 kasutamisest Eestis aastatel 2014-2015. Nimetatud magistritöö raames on töödeldud ja analüüsitud kõik süüteotasjad mille suhtes oli rakendatud KrMS § 202 sisalduvat oportuuniteedi põhimõtet, seega oma töö teises osas viib autor läbi ka analüüsi eelpool nimetatud säte rakendamise suhtes.

Magistritöös on analüüsitud oportuuniteediga lõpetatud määrused. Analüüsitud olid kõik andmed mida oli võimalik kätte saada oportuuniteedimäärustest. Nende hulgas kuriteo kvalifikatsiooni, kuriteo toimepanemise asjaolusid, eelnevat karistust, põhjendusi menetlusliigi valikuks, määratud kohustuste sisu, kohustuste täitmise tähtaja ja muid asjakohaseid ja kättesaadavaid andmeid. Käesolevas magistritöös on toodud statistilised tulemused ja sagedused tabelites ning vastavate tulemuste ülevaade ja analüüs. Sisu poolest on magistritöö meetodiks kombineeritud meetod, milleks on kohtupraktika empiiriline analüüs koos teoreetilises kirjanduses käibivate lahendusmudelitega. Töös vaadeldakse peamiselt menetlevate organite praktikat, kuid samuti andtakse ülevaadet ka teoreetilisest käsitlemisest.

Märksõnad: alaealiste kuritegevus, kriminaalmenetlus, süüteod

1. Alaealiste süüasjade lõpetamise praktika

1.1 Alaealiste kuritegevus kui nähtus

Alaealiste kuritegevus on nähtus, mis on tõmmanud kriminoloogide tähelepanu märksa enam kui mõne muu vanusegrupi kuritegevus. See on põhjustatud eelkõige sellest, et isikud, kes alustavad oma kuritegelikku karjääri alaealistena, kalduvad omama pikemat kuritegelikku karjääri kui need, kes on hiljem kuritegelikule teele asunud². Alaealisuse puhul on loomulik eeldada, et isik võib tihedamini eksida ning teadvustades oma väärtegusid ja kahetsedes neid, hoiduda nende kordamisest tulevikus. Seega alaealiste kuritegevuse puhul omab eriti suurt tähendust karistuse preventiivne eesmärk. Lõplik otsus, mis sisaldub resolutsiooni, ehk sisuliselt määratavad kohustused on alaealiste kuritegevuse puhul peamiseks faktoriks, mis eristab alaealist täisealisest kuriteo toimepanijast. Antud juhul on oluline leida tasakaalu selle vahel, kuidas on võimalik tagada ohvrile õiglust ning süüteoga põhjustatud tagajärgede heastamist, kuid ka mitte liiale minna karistamisega, pigem suunates seda alaealise isiku kasvatamise, õpetamise ja rehabilitatsiooni suunas. Alaealiste kuritegevus on nähtus, mis väärib erilist tähelepanu nii sotsiaalses, kui ka õiguslikus käsitelises.

1.1.1 Alaealiste kriminaalõiguse probleemide seadusandlikud lahendusvariandid

Seadusandlusel on suur roll alaealiste kuritegevuse probleemide lahendamisel. Tänapäeval on välja kujunenud kaks peamist seadusandlikku lähenemisviisi - alaealiste kriminaalõiguse autonoomne regulatsioon, ning alaealiste kriminaalõiguse regulatsioon üldise põhikriminaalõiguse osana³.

Esimese, ehk autonoomse regulatsiooni puhul on tegemist iseseisva seadusega, mis reguleerib üksnes alaealiste kuritegevust. Vastutuse aluseks on võetud samad põhimõtted, mis on rakendatavad ka täisealiste puhul, kuid selles peab sisalduma iseseisev sanktsionisüsteem koos sanktsiooni kohaldamise alustega, samuti menetluse ja täiteõigusega⁴. Selline lähenemisviis on kasutusel näiteks Saksamaal. Ühest küljes selline süsteem tagab alaealiste täiesti teistsugust

²J.Ginter, H.Saarsoo, J.Sootak. Alaealiste õiguserikkumised-kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminoloogiline aspekt. Tartu, 2000, lk. 5

³J.Ginter, H.Saarsoo, J.Sootak. Alaealiste õiguserikkumised-kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminoloogiline aspekt. Tartu, 2000, lk.10

⁴ibid lk 10

kohtlemist, sest isikule, kes on noorem kui 18. aastat, automaatselt kohaldatakse muid regulatsioone. Autori seisukohalt omab selline lähenemine ka puuduseid, esiteks võib välja tuua probleemse alagrupi, milleks on hiljuti 18.a saanud täisealised isikud, kelle käitumine pigem sarnaneb alaealise käitumisega. Nende suhtes oleks võimatu rakendada alaealistele mõeldud regulatsiooni, kuna erilise regulatsiooni puhul on oluline vaadata õigusakti (käesoleval juhul seaduse) adressaati. Teiseks puuduseks võiks olla pigem emotsionaalne aspekt. Juhul kui alaealine teadvustab, et tema suhtes rakendatakse muud leebemat regulatsiooni üksnes põhjusel, et ta on alaealine, vähendab see tema isiklikku vastutustunnet.

Teiseks õiguslikuks lahenduseks on see, et alaealistele mõeldud regulatsiooni sisendatakse täisealistele mõeldud regulatsiooni sisse alternatiivina, mis võimaldab leebemat otsust teatud eelduste ja tingimuste esinemisel⁵. See tähendab, et alaealistele kohaldatakse samu seadusi, mis ka täisealistele, kuid nendes seadustes (nii kriminaalkodeksid, kui ka menetluse- ja täitmist tagavad seadused) sisaldavad erandlikke sätteid, mis on mõeldud alaealistele. Selline lahendusmudel pärineb Rootsist ning on tänapäeval kasutuses ka Eestis. Autori seisukohalt, on regulatsiooni korrektse sõnastamise tingimusel selline õiguslik lahendus optimaalsem, kuna sellisel juhul omab regulatsioon suuremat diskretsiooni, ning sellega on tagatud rohkem isikustatud lahendus.

1.1.2 Alaealiste kuritegevuse ajaloost

Arhailises ühiskonnas ei omanud suurt tähtsust kes, või mis põhjustas korrarikkumist (või kahju tekitamist)- kas loodusõnnetus või kellegi pahatahtlik käitumine. Oluline oli tagajärg ning see tingis vastava reaktsiooni viisi ehk õigusjärelmi. Selle asemel, et kasutada karistust tänapäeva mõttes, tekitati abinõu, millega ühiskond üritas rikutud olukorda taastada.⁶Taastava õiguse ideid elustatakse ka tänapäeval, erilise hoolega vaadeldakse neid juhtude, kui süüdlasteks on alaealised isikud. Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses arenes suhteliselt hiljuti, veel XIX sajandi kriminaalõigus ei tundund alaealiste ja kriminaalõiguse erastamist. Alaealisi karistati samamoodi kui ka täisealisi, kuid juba 1871. a määratles Saksamaa kriminaalkodeks (StGB), et alaealisus on süüd kergendavaks asjaoluks. Oluline muutus toimus XX sajandil Saksamaal, kus alaealiste kuritegevust hakati käsitlema sotsiaalse probleemina, mis vajab pedagoogilist, õiguslikku ja ühiskondlikku reaktsiooni. Nimetatud tendents hakkas laialt levima Euroopas. Samas Eestis õiguslik olukord erines mõnevõrra euroopa käsitlest poliitiliste

⁵ ibid lk 11

⁶J. Sootak. Sanktsiooniõigus. Tallinn, 2007, lk. 28

protsesside tõttu, Nii Vene NFSV 1926. aastal kehtinud Kriminaalkoodeksis ja ENSV 1961. aastal kehtinud Kriminaalkoodeksis kehtis üldine karistusõigus, ehk ei olnud iseseisvat alaealiste karistusõigust. Kriminaalvastutus algas 15 aastaselt, mõnede raskemate kuritegude eest (vargus, röövimine, vägistamine, tapmine) 13 aasta vanuselt. Seejuures on märkimisväärseks asjaolu, et aastal 1961 kehtinud ENSV koodeksi kohaselt võis alaealiste suhtes kohaldada kasvatuslikke mõjutusvahendeid.⁷ Nii näiteks juba 1963. aastal muutus materjalide üleandmine alaealiste asjade komisjonile valdavaks praktikaks ning seda võimalust kohaldati juba KrPK § 8 alusel 69% juhtudel, kus kuriteo on toime pannud alaealine⁸.

Peale Eesti Vabariigi taasiseseisvumist tekkis algul probleem sellega, et kõik varem kehtinud asutused nagu miilitsa toad ja alaealiste asjade komisjonid sisuliselt lõpetasid oma tegevuse, kuid midagi uut loodud ei olnud. Uue seaduse väljatöötamine algas 1993 aasta lõpul, kuid ka selles seaduses ei olnud kindlalt määratletud regulatsiooni alaealiste kuritegude jaoks, ning sisuliselt neid asju reguleeris üksnes kriminaalseadustiku eelnõu, milles sisaldus peatükk "Lapsealiste kriminaalvastutus". Selles olid käsitletud 15-17 aastaste isikute menetluse meetmed, milleks olid: rahatrahv, kohustuslik ühiskasulik töö, kriminaalarest või vabaduse kaotus. Isikut oli võimalik ka teatud tingimustel vabastada karistusest⁹.

Tänapäeval alaealiste kuritegevuse puhul lähtutakse Eestis Karistusseadustikust (KarS), mis oli vastu võetud aastal 2001 ning Alaealiste mõjutusvahendite (AMVS) regulatsioonist. Seejuures tuleb meeles pidada, et ka Kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) regulatsioon omab suurt tähendust alaealiste kuritegevuse küsimuste lahendamisel, kuna KrMS sätestab täpselt meetmeid, mida saab kasutada konkreetse kuriteo puhul, ning tingimused (eeldused) millal nimetatud menetluse lõpetamise alus on rakendatav. KrMS tähendust alaealiste süüasjade lahendamisel on raske alahinnata, kuna kaasaegne karistusõigus lahendusvariandi otsimisel pigem kaldub valima vahendeid, mis omavad mitte karistavat eesmärki, vaid preventiivset, õpetuslikku. Seda sätestab muu hulgas näiteks KarS § 87, kus on sätestatud, et arvestades neljateist- kuni kaheksateistaastase isiku kõlbelise ja vaimse arengu taset ning tema võimet oma teo keelatuselt aru saada või oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtida, võib kohus sellise isiku karistusest vabastada, kohaldades talle mõjutusvahendina hoiatust, allutamist

⁷J. Ginter, H. Saarsoo, J. Sootak. Alaealiste õiguserikkumised-kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminoloogiline aspekt. Tartu, 2000, lk. 11

⁸H. Saarsoo. Alaealise kasvatuslikud mõjutusvahendid- Juridica X/1995, lk 428

⁹vt viide 7 lk 14

käitumiskontrollile, noortekodusse paigutamist erikoolidesse paigutamist, või sotsiaalprogrammi suunamist¹⁰. Viimasel ajal on laialdaselt levima hakanud ka taastava õiguse ideed. Kõik need vahendid eeldavad oportuuniteedi ehk otstarbekuse põhimõtte kasutamist. Oportuuniteedi regulatsiooni sisaldavad KrMS § 201 lg 2- § 205(2). Seega vaatamata sellele, et kuriteo kvalifikatsioon ning koosseisu kontroll toimub KarS järgi, lähtutakse mitmetel juhtudel otsuse tegemisel ning karistuse (kohustuse) määramisel KrMS regulatsioonist, põhjusel, et selles sisalduvad karistust asendavad alternatiivid. Kuigi KrMS puhul on tegemist menetlusõigust reguleeriva õigusaktiga, mis sisaldab kriminaalasja oportuuniteediga lõpetamise võimaluse, määrab see oluliselt ka karistuse liiki.

Rääkides üldiselt alaealiste kuritegevusest saab öelda, et tänapäeval regulatsioonid jätkavad oma arengu, ning on pidevalt muutumas. seadusandlus näeb ette mitmeid võimalusi süüasjade lõpetamiseks, lahendused on keerulised ja mitmekülgsed. Karistamise süsteem ja karistuse põhimõtte on muutunud ja jätkab oma arengut, ning moderne lähenemine alaealiste kuritegevusse erineb olulisel määral täisealiste kuritegevuse käsitlemisest.

1.2. Alaealiste süüasjade lõpetamine

Praegusel ajal pööratakse üha rohkem tähelepanu alaealiste erilisele kohtlemisele, antud tähelepanu väljendub seejuures mitte ainult siseriiklikul, kuid ka rahvusvahelisel tasandil. Siseriiklikul tasandil luuakse eriseadusi, asutusi ja menetluslike erisusi, mis võimaldavad alaealiste erilist kohtlemist täisealistest. Lisaks sellele on olemas ka mitmed rahvusvahelised juhised ning suunised. Kuigi enamusel neist ei ole õiguslikult kohustatavat ehk siduvat funktsiooni, on nendest kinni pidamine soovituslik.

Tänapäeval olulisemaks dokumendiks rahvusvahelisel tasandil on lapse õiguste konventsioon¹¹. Selles dokumendis sätestatakse mitmed olulised alaealiste süüteasjade menetlemise- ja lahendamise printsiibid. Selle konventsiooni kohaselt igasuguses last puudutavas menetluses, eriti kohtu- ja administratiivmenetluses, ning juhul, kui lapse suhtes rakendatakse vahi alla võtmist, kinnipidamist või vangistamist, tuleb eeskätt lähtuda lapse huvidest¹². Samuti seab nimetatud konventsioon olulisi piiranguid alaealiste karistamisele. Nii

¹⁰ Karistusseadustik RT I, 17.12.2015, 9

¹¹ Lapse õiguste konventsioon. RT II 1996, 16, 56.

¹² ibid art 3

alla 18 aastasele isikule ei saa määrata karistuseks surmanuhtlust ega eluaegset vanglakaristust ilma vabanemisvõimaluseta¹³. Lisaks sellele, nimetatud konventsioonis rõhutakse, et lapsele (alaealisele) tuleb tagada kõik võimalikud kaitsemeetmed vältimaks vabaduse kaotamist. Riigi funktsiooniks on süüteo toimepandud alaealise reintegreerimine ühiskonda temale maksimaalselt sobivas ja tervislikkus keskkonnas.

Ka ÜRO on teinud mitmeid panuseid regulatsioonidesse, mis on suunatud alaealiste süüasjade lahendamisesse. Nii on olemas ÜRO standardsed miinimumreeglid alaealiste õigusemõistmise haldamiseks (nn "Pekingi reeglid")¹⁴. Nendes on samuti asetatud rõhk sellele, et lahenduse ning kogu alaealisele mõistetud karistuse eesmärk on rehabilitatsioon ning igasuguse lapse väärteo menetlemisel lapse enda huvi on kõige olulisem. Igasugune resolutsioon peab olema proportsionaalne. Toonitakse, et lapsega tegelemine õiguskaitseorganite poolt peab vältima vägivalda, olema hooliv, leebe ning arvesse tuleb võtta isiku eripärasid. Miinimumreeglites on samuti toodud loetelu võimalikest mõjutusvahenditest, milleks on ÜKT tegemine, õpetuslik vestlus (noomitused), rahalised kohustused, sotsiaalsed programmid ning ravimine. Miinimumreeglid näevad ette, et vabaduse võtmine on äärmuslik abinõu, ning kui on vähegi võimalik, tuleb sellest hoiduda. Sama põhimõtte on välja toodud ka ÜRO standardiseeritud reeglites mittevabadusekaotuslike meetmete rakendamiseks (nn "Tokyo reeglid")¹⁵

Lisaks miinimumreeglitele on olemas ka ÜRO Riyadhi juhised alaealiste õigusrikkumiste ennetamiseks¹⁶. Nimetatud dokumendis toonitatakse, et alaealisi tuleb kohelda erinevalt sel põhjusel, et ühiskonna norme eirav käitumine on tihti peale osa loomulikust kasvuprotsessist, mis möödub teismee läbimisel. Alaealiste kuritegevuse ennetamist nimetatakse olulisemaks aspektiks kuritegevuse ennetamisel. Ennetamise puhul suurt rolli mängib sotsialiseerumise protsess, kus on hõlmatud nii perekond, kui ka ühiskond, haridussüsteem ning massmeedia.

Veel üheks huvipakkuvaks dokumendiks on Lima deklaratsioon alaealiste suhtes taastava

¹³ibid art 37

¹⁴United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules"). <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/beijingrules.pdf>

¹⁵ United Nations Standard Minimum Rules for Noncustodial Measures : The Tokyo Rules (1990). <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/tokyorules.pdf>

¹⁶ United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency, The Riyadh Guidelines, General Assembly resolution 45/112, 1990. <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r112.htm>

õiguse rakendamise kohta¹⁷. Selles tuuakse esmakordselt välja taastava õiguse protsessi ühest küljest, ning samal ajal ka selle protsessi võimalikest rehabiliteerimise viisidest nagu kahjude heastamine või üldkasuliku töö tegemine jne.

Kõik eelnimetatud regulatsioonid omavad soovitusliku iseloomu, rääkimata sellest, et mõned neist ei oma praktilist mingit juriidilist tähendust. Eelpool loetletud printsiibid sisalduvad mitmete riikide siseriiklikus õiguses, kas kriminaalvastutust reguleerivates õigusaktides, või siis kriminaalmenetlust reguleerivates õigusaktides. Edaspidi vaatleb autor oma töös lähemalt oportuuniteedi, ehk otstarbekuse printsiibi olemust, selle tähendust, samuti teadlaste arvamust seoses võimalike mõjutusvahenditega ning nende mõjuga alaealiste süüasjade lõpetamisel. Üheks tähtsaks üldiseks aspektiks võib nimetada ka taastava õiguse ideed, millest räägitakse edaspidi.

1.2.1 Oportuuniteet

Oportuuniteedi- ehk otstarbekuse printsiip on olemuslikult kriminaalmenetluse lõpetamine süüdistatava ja prokuröri kokkuleppena avaliku menetlushuvi puudumise korral juhul kui süü ei ole liialt ulatuslik. Süüdistatav ei pea sel juhul end kohtus süüdi tunnistama, kuid oportuuniteediga lõpetamine näitab, et ta on teo siiski toime pannud. Karistusregistrisse sellisel juhul märget ei tehta. Süüdistatav peab heastama kuriteoga tekitatud kahju, tasuma kriminaalmenetluse kulud ning maksma kindla summa riigituludesse või sihtotstarbeliseks kasutamiseks üldsuse huvides. Oportuuniteediga saab lõpetada II astme kuritegusid¹⁸.

Selle printsiibi kohaldamise eesmärki saab selgelt välja lugeda KrMS seletuskirjast. Selle kohaselt "Eelnõu ettevalmistamisel püstitati eesmärgina kriminaalmenetluse ökonoomsus, efektiivsus ja kiirus. Kriminaalmenetlus peab olema ökonoomne, mis tähendab, et kriminaalmenetlus ei tohi riigile põhjustada ebaotstarbekalt suuri kulutusi. /.../ Kriminaalmenetluse kiiruse tõstmise vajalikkus tuleneb Euroopa inimõiguste konventsioonist, mis näeb ette igähe õiguse oma kohtuasja lahendamiseks mõistliku aja jooksul ning juba ülalkäsitletud ökonoomsuse printsiibist. Moodsas kriminaalmenetluses saavutatakse kriminaalasja lahendamise kiirus peamiselt erinevate lihtmenetluste kasutuselevõtmise ning prokurörile oportuuniteediprintsiibist tuleneva menetluse lõpetamise ja teatavate

¹⁷Lima Declaration on Restorative Juvenile Justice. <http://www.tdh.ch/en/documents/lima-declaration-on-restorative-juvenile-justice>

¹⁸Oportuuniteedi mõiste Eesti kohtusüsteemis. <http://www.kohus.ee/et/kohtuasjade-menetlused/kriminaalmenetlus>

mõjutusvahendite kohaldamise õiguse andmisega. Kohtumenetluste arvu vähendamine nimetatud teedel aitab oluliselt tõsta ka kriminaalmenetluse kiirust tervikuna.¹⁹ Seejuures on väga tähtis märkida, et selle printsiibi rakendamisel antakse prokurörile või menetlejale õigus otsustada kas esitada süüdistust või mitte²⁰. Teatud määral saab siin arutleda sellest, et menetleval organil ootuniteedi printsiibi rakendamisel on suurem pädevus. Seda on leidnud ka Riigikohus oma lahendis²¹, milles oli märgitud, et ootuniteedi põhimõtte näol on tegemist prokurörile antud kaalutusõigusega, mille eesmärk hõlmab lisaks menetlusökonoomsusele ka proportsionaalsuse põhimõttest tuleneva vajaduse välistada kriminaalrepressiooni kohaldamist juhtudel, mil see oleks teo asjaolusid silmas pidades ilmselgelt ebaproportsionaalne. Samuti on menetleval organil olemas ka oma pädevuse delegerimisvõimalus, ehk teisisõnu prokuratuur võib anda üle materjalid teisele menetlevale organile otsuse langetamiseks. Selline olukord on Eestis ettenähtud KrMS § 201 regulatsioonis, kus asju edastatakse alaealiste komisjonile.

Nii nagu selgub eelpool kirjeldatust, ootuniteet on oluline vahend menetluse kiirendamiseks, see omakorda on väga tähtis juhtudel, kus süüdlase süü ei ole suur, ning kuritegu iseenesest ei ole väga raske. Ootuniteedi rakendamise eesmärgiks ja vaieldamatu suureks eeliseks saab kindlasti välja tuua menetleja õigust muuta karistust leebemaks ning täiendavalt muuta lahenduskäiku individualiseeritumaks²². See omakorda tähendab, et üldiselt vähendatakse ülekriminaliseerituse tasandit, kuna väiksemate kuritegude puhul kohtumenetluste rakendamine ei pruugi olla alati mõistlik ning vajalik meede. Samuti võimaldab ootuniteedi põhimõtte kiiremat ja vähem kulukamat menetlust, mis aitab säästa riiklike vahendeid.

Täiendavalt märgitakse et ootuniteedi rakendamise eeliseks saab välja tuua ka stigmatiseeriva efekti puudumist²³. Kuna kriminaalkaristus on paratamatult olemas hukkamõistmise element isiku suhtes, võib karistus olla käsitletud häbimärgistamisena, ning sisuliselt see tähendab, et isikut diskrimineeritakse, kahjustatakse tema sotsiaalset identiteeti ning teiseks teda häbistatakse reintegreerumisel, ehk võetakse tagasi ühiskonda juba karistuse poolt

¹⁹KrMS. Eelnõu 594 SE I.

²⁰J. Sootak. Kriminaalpoliitika. Juura 1997. Lk 53

²¹ RKKK 3-1-1-85-05, p 16 Internetis: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-85-05>

²²T. Ploom, Ootuniteedi- ehk otstarbekuse printsiip. – Juridica VI/2000 lk 370

²³Kriminaalmenetluse seadustik kommenteeritud väljaanne lk 480 Eerik Kergandberg, Priit Pikamäe juura 2012 ISBN 978 9985 75 364 4

märgistatuna²⁴. Oportuniteedi rakendamisel, ehk kriminaalmenetluse lõpetamisel otstarbekuse kaalutlusel avaldub stigmatiseeriv mõju isikule oluliselt vähem kui karistamise rakendamisel²⁵. Kuid samas Riigikohtu kriminaalkolleegium oma otsuses 3-1-1-84-10²⁶ p 34 leidis, et kriminaalmenetluse lõpetamisel KrMS §-s 202 sätestatud alusel on olemas teatud määral isikut süüstav toime. Nimetatud eelis oportuniteedi põhimõtte kasutamiseks on küsitav ning vaieldav.

Probleemiks oportuniteedi kasutamisel võib olla asjaolu, et otsustavaks organiks ei ole kohus, kuigi organiks, kellel on piisav pädevus otsustada isiku vastutuse ja süü kohta peaks olema kohus²⁷. Kindlasti, ei saa eeldada, et kohus peaks menetlema kõiki oportuniteediga lõppevaid menetlusi, kuna sellisel juhul oleks kohtunike koormus ebamõistlikult suur. Sellega kaasnevad mitmed võimalikud probleemid. Nende hulgas võib loetleda ka ebavõrdset kohtlemist, kuna juhul, kui oportuniteediga lõppevaid asju menetlevad prokuratuurid võib loomulikult tekkida olukord, kus ühe prokuratuuri lähenemisviis erineb teise prokuratuuri meetoditest. Seda on leitud ka antud töö praktika analüüsis, mida kirjeldatakse eespool. Siinjuhul mõistliku lahendina tasub kaalutleda kohtuliku kontrolli võimalust, kuid see samal ajal võib minna vastuollu menetlusökonoomsuse põhimõttega²⁸, mis on oportuniteedi kasutamise keskseks punktiks. Seega autori seisukohalt kohtuliku kontrolli seadistamine ei ole sobivaks meetmeks. Samas näiteks ühtsete oportuniteedi kasutamise juhendite (nt seletuseeskirja) väljatöötamine võiks olla otstarbekas lahendus.

1.2.2 Mõjutusvahendid

Võimalikest mõjutusvahenditest rääkides tuleb tagasi pöörduda eelpool mainitud üldisemate kriteeriumite juurde, näiteks ÜRO poolt välja pakutud miinimum kriteeriumid, ehk nn "Peekingi reeglid". Nendes on sätestatud võimalike mõjutusvahendite loetelu, seejuures on

²⁴J. Sootak, Karistusõiguse alused. Tallinn 2003
lk 181-182

²⁵Kriminaalmenetluse seadustik kommenteeritud väljaanne lk 480 Eerik Kergandberg, Priit Pikamäe juura 2012 ISBN 978 9985 75 364 4

²⁶RKKK 3-1-1-84-10 p 34 internetis:<http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-84-10>

²⁷T. Ploom, Oportuniteedi- ehk otstarbekuse printsiip. – Juridica VI/2000
lk 370

²⁸K. Savtšenkova. Kriminaalmenetluse lõpetamine otstarbekuse kaalutlusel. - Juridica IX/2007
, lk 621

oluline märkida et need ei ole ammendavad, kuna tegemist on ikkagi miinimum reeglitega. Seega igal riigil on õigus sisustada ning vajadusel ka laiendada mõjutusvahendite loetelu. Nii vastavalt "Pekingi reeglitele" võib alaealise suhtes kohaldada ÜKT tegemist, õpetusliku vestluse läbiviimist (noomitust), määrata alaealisele rahaliste kohustuste kandmist, või ette kirjutada muid sotsiaalseid programme või ravi. Samuti ei ole välistatud ka noorukite asetamine vanglatesse, kuid seejuures on toonitatud, et sellisel juhul peab olema tegemist äärmusliku meetmega, millest tuleb hoiduda, kui see on vähemgi võimalik. Mõjutusvahendite puhul omab eriti suurt tähendust nende meetmete mõju (seejuures nii positiivne, kui ka negatiivne) ning proportsionaalsus. Käesolevas peatükis vaadeldakse mõjutusvahendite mõju ning rahvusvahelist kogemust nende mõjutusvahendite kohaldamisel, ja nende tulemuslikkust. Kuigi tänapäeval räägitakse palju taastava õiguse meetmetest ning nende tõhususest, näitab aga praktika seda, et endiselt eelistatakse karistatava õiguse meetmete rakendamist²⁹.

Esimese meetmena vaatleb autor vabaduse võtmist. Sellest nähtusest rääkides tuleb kindlasti eeskätt mainida, et alaealise puhul vabaduse võtmist tuleb vältida, kui see on vähegi võimalik, sellest räägivad mitmed laste õiguste reguleerivad konventsioonid, mis oli eelnevalt kirjeldatud. Seejuures ei pruugi vabaduse võtmine alati tähendada vangistust. Näiteks teatud juhtudel alaealise asetamine erakooli, kus tema vabadus on samuti piiratud võib olla vajalikuks ning vältimatuks meetmeks. Siiski eeskätt vabaduse võtmise puhul mõeldakse vangistust. Põhjusi, miks alaealiste puhul tuleb hoiduda vangistuse kohaldamisest on palju, kuid autori seisukohalt kõige paremini need on välja toodud Riigikohtu otsuses kriminaalasjas 3-1-1-14-06³⁰, kus riigikohus leidis, et "eriti tähelepanelikult tuleb suhtuda karistuse mõistmisse alaealistele. Alaealiste puhul tuleb muuhulgas meeles pidada, et nad ei ole isiksusena reeglina veel väljakujunenud ning alaealiste kuritegevuse põhjused ja sellest tulenevalt nende meelestatus õiguskorra suhtes on teistsugune kui täiskasvanud isikul. Tihtipeale on alaealiste kuritegeliku käitumise ajenditeks grupis enesekehtestamise soov, julguseproov, tähelepanuvajadus jms. Alaealised on oluliselt kergemini mõjutatavad, mistõttu ühelt poolt pole vangistus nende õiguskuulekale käitumisele suunamisel sageli vajalik ja karistuse eesmäärke saab realiseerida kergema liigi karistusega. Teisalt tähendab alaealise kerge mõjutavatus aga sedagi, et vangistus võib katkestada süüdi tunnistanud alaealise sidemeid normaalse eluga, tekitada läbikukkumise tunde ning frustratsioonimeeleolu, mille tõttu alaealine kaotab üleüldse huvi ja motivatsiooni

²⁹LOST IN THE JUSTICE SYSTEM – Children in conflict with the law in Eastern Europe and Central Asia, Unicef, 2008 http://www.unicef.org/ceecis/Lost_in_the_Justice.pdf

³⁰RKKK 3-1-1-14-06 internetis: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-14-06>

endas õiguskaualeka sättumuse kujundamiseks.” Vangla roll on isiku isoleerimine ühiskonnast, ning seda kinnitab ka üsna levinud vangla töötajate karistatav hoiak, roll ja välimus³¹. Täiendavalt leitakse, et sageli vangla töötajad ei ole ettevalmistatud tööks alaealistega³². Selline keskkond ei saa tagada lapsele tervisliku psüühika arengut. Lisaks sellele märgitakse, et vanglates teised kriminaalsete hoiakutega isikud õpetavad noortele kriminaalseid strateegiaid ja meetodeid³³, mis samuti avaldab isiksusele negatiivset mõju ning suurendab retsidiivsuse riski. Vangistuse vastu räägivad ka mitmed teadlased, nii näiteks on toonitatud, et alaealise vangisuts on lisaks ebaproportsionaalsusele ka üldiselt kulukas ja ehamõistlik ettevõtlus³⁴, kuna alaealist peetakse vanglas, kus ta ei pruugi alati olla hõivatud töötegevuses, seega riik kasutab liigseid vahendeid saavutades sellega minimaalset tulemust. Üldiselt saab öelda, et üksi nähtus et räägi vangistuse rakendamise poolt. See, mis puudutab nn erakoole ehk siis teist vabaduse võtmise liiki, siis ka selle suhtes ei saa öelda, et sellised vahendid on väga positiivsed. Põhjuseks on ehamõistlikult range järelevalve. Erakoolid või muud asutused³⁵ kujundavad endaga keskkonda, kus on range distsipliin ning lisaks ka võimalused õppimiseks ja lapse mitmekülgeks arenguks. Ühest küljest, sellised asutused võivad tagada nooruki psüühika tervise arengut, teisest küljest, tihtipeale praktikas erikoolides rikutakse õpilaste õigusi, määrates neile näiteks ebaseaduslikult ÜKT tegemist. Seega võimalusel peab ka seda meedet vältima.

Veel üheks oluliseks mõjutusvahendiks võib pidada üldkasulikku töö tegemist. Sisu poolest ÜKT on töö, mille eest ei saada tasu, ning mis on ühiskonnale kasulik, üldjuhul seda tööd ei taheta teha, seega kaudselt on sellel olemas karistatav iseloom. Suhtumine ÜKT-sse kui mõjutusvahendisse on pigem positiivne kui mitte. ÜKT tegemisel on palju eeliseid, esiteks tegemist on riigile odavamaks (võrreldes nt vangistusega või Sotsiaalse programmiga)

³¹ James Austin, Kelly Dedel Johnson & Maria Gregoriou. Bureau of Justice Assistance, Juveniles in Adult Prisons and Jails: A national assessment. 2000 <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/bja/182503.pdf>

³²R. Edding. The Effects Of Adjudicating And Sentencing Juveniles As Adults: Research and Policy Implications. Youth Violence and Juvenile Justice , Vol. 1, No. 2, 128-155 (2003)

³³Elizabeth S. Scott, Laurence Steinberg "Social Welfare and Fairness in Juvenile Crime Regulation" Louisiana Law Review vol 71

³⁴ Martin H. Pritikin " Fine-labor: The symbiosis between monetary and work sanctions" University of Colorado Law Review vol 81

³⁵nt USA-s on kasutusel olemas sellised asutused nagu "boot camp" mis on väga sarnased oma viibimistingimuste ja sisekorralduse poolest armeega. Sellest lähemalt nt Johathan Simon " The boot camp and the limits of modern society"- Youth Justice Critical Readings. John Muncie, Gordon Hughes , Eugene McLaughlin 2002

mõjutusvahendiga. Selle rakendamine võimaldab samuti reguleerida karistuse proportsionaalsust vastavalt süüteo raskusest. Seda saab teha reguleerides töö iseloomu ning mahtu³⁶. Märgitakse täiendavalt et töö tegemine iseenesest moodustab osa rehabilitatsiooni protsessist, kuna tööga hõivatud inimesed harjuvad distsipliiniga, mis omakorda aitab kaasa uute heade käitumisharjumuste tekkimisele³⁷. Selle mõjutusvahendi kohaldamise probleemiks võib nimetada asjaolu, et on raske leida ettevõtteid, kes oleksid valmis võtma endale tööle süüdlast. Teiseks probleemiks võib välja tuua seda, et alaealised ei viitsi teha nimetatud tööd, nad ei ole piisavalt motiveeritud ning ei näe selles mõtet. Tänapäeval on väga harvadel juhtudel ÜKT seotud vahetult süüteoga või kannatanuga, pigem tegemist on üksnes füüsilise tööga, millel puudub õpetuslik või taastav funktsioon. Siinjuhul on asjakohane märkida, et järel valve küsimus on suhteliselt oluline.

Veel üheks tihti kasutatavaks meetmeks võib nimetada rahaliste kohustuse kandmist. Rahaliste kohustuste all võib silmas pidada mitu erinevat nähtust, eelkõige saab rääkida rahalisest karistusest (trahv), ehk kindla summa tasumisest riigitulusesse, ning teiseks saab rääkida kahju hüvitamisest. Samuti rahaliste kohustuste all võib pidada ka menetluskulude kandmist³⁸. Rahalise karistuse puhul on tegemist rahalise kohustusega, ning sellisel juhul vahendid lähevad riigi eelarvesse, kahju hüvitamise puhul rahaliste vahendite saajaks on kannatanu. Menetluskulutuste puhul rahaliste vahendite saajaks on samuti riik, kuid nende vahendite eesmärk ei ole karistada süüdlast vaid pigem hüvitada menetluse jooksul loomulikult tekkinud kulud. Ühest küljest, on küsitav, kuidas menetluskulud võivad olla käsitletud mõjutusvahendina. Kuid siinkohal on asjakohane märkida, et menetluskulud poleks tekkinud, kui süütegu poleks toime pandud. Sellest vaatenurgast lähtudes, menetluskulude kandmise kohustus samuti omab karistavat iseloomu³⁹. Tuleb mõnata, et süüdlase jaoks ei ole suurt erinevust trahvi ja menetluskulude tasumise vahel, kuna saajaks on endiselt riik, ning süüdlase enda jaoks mõlemad kohustused tähendavad sama- raha maksmist. Samas ka kahju hüvitamist ei saa nimetada kindlaks mõjutusvahendiks, kuna viimane läheb kõne alla üksnes siis, kui vastav kahju leiab aset. Kahju hüvitamise puhul olukord tundub olevat loogiliselt arusaadav, kuna kahju, mis tekkis kannatanul süüteo tagajärjel peab olema hüvitatud. Seega kahju

³⁶ Michael Tonry & Mary Lynch, Intermediate Sanctions, 20 CRIME & JUST. 99, (1996)

³⁷ Stephen P. Garvey, Freeing Prisoners' Labor, 50 STAN. L. REV. 339, (1998)

³⁸ Beckett, Katherine and Alexes Harris. 2011. On case and conviction: Monetary sanctions and misguided policy. Criminology & Public Policy, 10: 509–537. <http://criminology.fsu.edu/wp-content/uploads/volume-10-issue-31.pdf>

³⁹ ibid

hüvitamise puhul saab vaevalt rääkida karistamisest kriminaalõiguse mõttes. Käesolevas peatükis vaadeldakse peamiselt trahvide regulatsiooni, kuna just nimelt trahvimist (rahaliste kohustuste täitmine riigi kasuks) kasutatakse mõjutusvahendina isiku karistamisel. Eesti Vabariigi Põhiseaduse kommentaaride kohaselt trahv on rahaline karistus, mille eesmärk on sundida isikut lõpetama seadusvastane käitumine ning hoidma õigusrikkujat ja teisi isikuid uute õigusrikkumiste toimepanemisest tulevikus (eri- ja üldpreventsioon). Tulenevalt trahvi eesmärgist on nõutav, et selle suurus vastaks õigusrikkuja tegevuse raskusele, süü vormile jne. Trahvi suurus võib sõltuda ka süüdlase sissetulekust. Konkreetse karistuse määra peab saama otsustada asja läbivaatav organ või ametiisik, maksude ja lõivude määramine sellisel viisil ei ole võimalik. Erinevalt maksust ja lõivust ei saa riik iseendale trahve määrata, sest see oleks vastuolus trahvi olemusega. Kuriteo eest näeb rahalise karistuse ette KarS (vt § 3 lg 3 ja § 44). Väärteo puhul nähakse rahaline karistus ette KarS-s või eriseaduses (vt KarS § 3 lg 4 ja § 47 lg 1). Põhiseaduse tähenduses kuuluvad trahvide hulka ka haldusõiguslikud mittekaristusliku iseloomuga mõjutusvahendid, nagu näiteks asendustäitmise ja sunniraha seaduse kohaselt määratav sunniraha või vastavalt keskkonnatasude seadusele määratav kõrgendatud määraga keskkonnatasu⁴⁰. Trahvide puhul eristatakse peamiselt kaks lähenemist - Euroopas ja USA-s. Euroopas kehtib nn "day-fine" süsteem. Põhimõtteliselt selle all mõeldakse lähenemist, kus trahviga sisuliselt asendatakse vangistust või vabaduse võtmist⁴¹. Trahvi suuruse määramisel lähtutakse kahest peamisest printsiibist- süüdlase poolt toime pandud kuriteo raskust ja süüdlase enda majanduslikku seisundi (olemuslikult tema võimekust täita karistust)⁴². Teise süsteemina pakutakse välja lähenemist, mis on enamasti kasutusel USA-s, kus trahvimist kasutatakse mitte asendus- vaid täiendava karistusena vangistamisele. Suuruse määramisel kohtutel on suurem diskretsiooniõigus, kuna kohtutel kohustust arvestada süüdlase majandusliku jätkusuutlikusega⁴³. Kindlasti selline lähenemine on tunduvalt karmim võrreldes Euroopa süsteemiga. Alaealiste puhul rahaliste karistuste määramine on samuti suureks probleemiks, kuna nimetatud vanuserühmal üldjuhul puudub sissetulek ning kõik seonduvad kohustused olemuslikult lasuvad süüdlase eestkostjatele. Sellisel juhul on loomulik eeldada, et

⁴⁰ Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne 2012 § 113 p 8.2 <http://www.pohiseadus.ee/>

⁴¹ O'Malley, Pat. 2009. Theorizing fines. Punishment and Society

⁴² Bureau of Justice Assistance. 1996. How to Use Structured Fines (Day Fines) as an Intermediate Sanction. NCJ No. 156242. Washington, DC

⁴³ Beckett, Katherine and Alexes Harris. 2011. On case and conviction: Monetary sanctions and misguided policy. Criminology & Public Policy, 10: 509–537. <http://criminology.fsu.edu/wp-content/uploads/volume-10-issue-31.pdf>

alaealine ei pruugi aru saada oma tegudest ning samuti kanda isiklikult vastutust nende eest. Autor on seisukohal, et rahaliste kohustuste kasutamine alaealiste suhtes ei pruugi olla otstarbekas mõjutusvahend põhjusel, et üldjuhul see ei mõjuta alaealist otseselt. Teiseks põhjuseks võib välja tuua karistatavat meedet. Kuna trahvide puhul on tegemist kohustusega, kus vahendite vahetuks saajaks on riik, mitte kannatanu ise. See võib tekitada alaealisel negatiivset hoiakut riigi ning kogu õigussüsteemi vastu.

Eelpool on loetletud enamkasutatavad ja kõige rohkem levinud mõjutusvahendid. nende rakendamise üle on palju arutatud. Ning pole kahtlust et eelnimetatul vahenditel on karistatav eesmärk. Samas on olemas ka vahendid, millel puudub juba karistatav iseloom. Nendeks võib nimetada rehabilitatsiooni ning sotsiaalseid programme. Veel 1990ndatel aastatel kogu maailmas ei olnud asjakohane rääkida sotsiaalprogrammide tõhususest põhjusel, et valikuvõimalusi polnud palju. Praeguseks ajaks on juba olemas mitmed sotsiaalsed programmid, mis näitasid oma positiivset mõju, nii mõned programmid näitasid ligi 20% - 30% kriminaalaktiivsuse langust sotsiaalprogrammis osalejate seas⁴⁴. Need näited on väga lubavad, kuid siinkohal tekitab peamine küsimus - milline sotsiaalne programm on tõhus, ning võimaldaks selliseid positiivseid tulemusi. Üldistades saab öelda, et tõhusateks programmideks võib pidada neid, millel on tugev sotsiaalne kontekst, ehk teisisõnu kus noortele õpetatakse sotsiaalseid oskuseid mis võimaldaksid kontrollida oma käitumist ühiskonnas. Samuti on oluline arendada sotsiaalprogrammi raames indiviidi suhteid teiste inimeste ning ühiskonnaga üldiselt⁴⁵. Ka funktsionaalne pereteraapia on toonud häid tulemusi. Täpsemalt nimetatud teraapiat autor vaatleb praktika analüüsil. Kindlasti ei saa öelda et igasugune sotsiaalne programm omab positiivset mõju, nii märgitakse, et üleliigselt ranged programmid omavad vastupidi negatiivset mõju isiku arengule⁴⁶.

Eelpool on toodud teoreetiline lähenemine kõige rohkem levinumatele mõjutusvahenditele. Nii vangistus, kui ka trahv, ÜKT ja muud mõjutusvahendid on tänapäeval kasutuses ka Eestis. Vaatamata sellele on olemas muud lahendusvõimalused, milleks on taastav õigus.

⁴⁴ Peter Greenwood , Changing Lives: Delinquency Preventions As Crime Control Policy, Chicago, University of Chicago Press 2006

⁴⁵ Mark Lipsey, What Do We Learn from 400 Research Studies on the Effectiveness of Treatment with Juvenile Delinquents? 1995

⁴⁶Elizabeth S. Scott, Laurence Steinberg "Social Welfare and Fairness in Juvenile Crime Regulation" Louisiana Law Review vol 71

1.2.3 Taastava õiguse mõiste ja idee

Esmakordselt taastava õiguse mõistet kasutas tuntud teadlane Albert Eglash 1958 aastal. Tema eristas kolme tüüpi õigust: karistav õigus (*retributive justice*), mis põhineb karistamisel; jaotav õigus (*distributive justice*), mis põhineb kurjategija teraapilisel ravil; ning taastav õigus (*restorative justice*), mis põhineb heastamisel⁴⁷. Taastava õiguse puhul tegemist on õigusega, mille sisu saab erinevalt seletada sõltuvalt käsitlusest, kuid vaatamata selle tegemist on nähtusega, mida igaüks tajub, nagu õiglus ja demokraatia⁴⁸. sellest tulenevalt saab öelda, et taastava õiguse puhul on tegemist uue käsitlemisega. Kui karistatavas õiguses vastandatakse isikule riiki, siis taastava õiguse seisukohalt käsitletakse kuritegevust kui isikute vahelist konflikti. Selle tagajärjel ohvril on õigus osaleda lahenduse otsimisel.

Taastava õiguse lähenemine probleemisse on tunduvalt laiem ja mitmekesisem, nii näiteks märgib Howard Zehr, et karistatav õigus vastab üksnes kolmele küsimusele: 1) mis seadused/õigused oli rikutud? 2) kes rikkus neid? 3) mida õigusrikkuja väärib?⁴⁹, seejuures taastav õigus on suunatud otsima vastuseid küsimustele 1) kes sai kannatada teost? 2) mis on kannatanu vajadused 3) kelle kohustuseks võib olla nende vajaduste rahuldamine 4) mis on põhjuseks? 5) kes osales selle olukorra tekkimisel 6) mis võiks olla sobilik protsess, mis kaasaks kõiki osavõtjaid ning suudaks leida õiglase lahenduse?⁵⁰. Teisisõnu, saab öelda, et taastav õigus karistava lähenemisviisi alternatiivina lähtub sellest, et kuriteos nähakse eeskätt konflikti kurjategija ja ohvri ning kogukonna vahel. Sellest lähtudes lahendatakse konflikt karistamise asemel ohvri ja teo toimepanija vahel. Taastava õiguse ideed on lähedalt seotud mõistega *reintegrative shaming*. Teisisõnu – kurjategija peab aru saama, millist kannatust või kahju on tema käitumine ohvrile põhjustanud ning tundma häbi toimepandud teo eest⁵¹.

⁴⁷ Van Ness, Daniel W., Karen Heetderks Strong. Restoring Justice – An Introduction to Restorative Justice. 4th ed. New Province, N.J 2010

⁴⁸Vt viide 44

⁴⁹ Zehr, Howard. The Little Book of Restorative Justice, Intercourse, PA: Good Books, 2002
<http://www.unicef.org/tdad/littlebookrjpakaf.pdf>

⁵⁰ Zehr, Howard. Changing Lenses – A New Focus for Crime and Justice. Scottdale PA: 2005 (3rd ed).

⁵¹A. Markina, M. Märtson. Alaealiste karistuste tulemuslikkus, Tallinn 2008

Analüüsid olemasolevat teoreetilist kirjandust⁵² taastava õiguse puhul võib välja tuua kolm peamist printsiipi, ehk põhieeldust:

1. Kuritegu on olemuslikult konflikt, ehk isikute vaheliste suhete rikkumine, mille tagajärjel tekib kahju, mis kuulub heastamisele osapoolte tervendamise eesmärgiks.

Selle käsitlemise seisukohalt, nagu oli eelpool mainitud on oluline isikute vahelise konflikti olemus, kuid samuti on oluline ka kahju mõiste. Nii näiteks karistatava õiguse puhul arvesse võetakse süü elementi. Süüdlasele mõeldud karistus on niivõrd range, kui tema kuritegu on. Kui siin esile tuleb küsimus, kuivõrd arvestatakse ohvri huvidega, kuivõrd selline lähenemine kaitseb kannatanu. Vaevalt saab öelda, et näiteks süüdlase viibimine vanglas heastaks kuidagi ohvrile tekitatud kahju. Küsitavaks jäävad ka moraalne või emotsionaalne rahuldamine. Taastava õiguse puhul toonitatakse, et heastamise all peetakse igasuguse, selle hulgas ka varalise, moraalse kui ka emotsionaalne⁵³

2. konflikti lahendamise protsessis peavad osalema mõlemad pooled kõigi varasematel staadiumitel ning selles ulatuses, milles nad ise soovivad. Lahendusprotsessil on igaühel erinevad rollid, kuid olemuslikud samad õigused ja kohustused. Menetlus peab olema paindlik, ning selles peavad olema arvestatud osalejate kultuursed taustad.

Taastava õiguse rakendamine eeldab mõlema poole soovi osaleda. See puudutab nii ohvrit, kui ka süüdlast. Teatud määral võib tunda, et taastava õiguse idee seisneb andestamises ning et süüdlasel ei ole kohustusi - see paraku nii ei ole. Süüdlasel on kohustus tulla vastu kannatanule, menetlusele ja õigussüsteemile oma süü tunnistamise, vastutuse võtmise ning tekkinud kahju heastamise kaudu. Sellel on omakorda emotsionaalne, vaimne, teatud juhtudel ka füüsiline (nt ravimine, sotsiaalprogramm, töö) mõju. Ka varaline mõju tuleb kõne alla, kui varalise kahju tekkimine leidis aset kuriteo tagajärjel.

3. Protsessi tulemuseks peab olema vastutuse võtmine, kahju heastamine, ning abi osapooltele, vastavalt nende vajadustele. Eesmärgiks on leppimine, rahu.

Eeskätt rõhutatakse siin poolte vahelist leppimist, ehk sisusulist konflikti lahendamist. Teadlaste seisukohalt, see tagab õiguse mõistmise õiglust.

⁵²Van Ness, W. Daniel; Strong, Heetderks Karen 2006. Restoring Justice. An Introduction to Restorative Justice 4th ed. New Province, N.J 2010

⁵³ Zehr, Howard. Changing Lenses – A New Focus for Crime and Justice. Scottdale PA: 2005 (3rd ed).

Taastava õiguse eesmärkideks saab lisaks nimetada ka tegeliku hoolitsemist kõikide osapoolte vajaduste eest, süüdlase võimalust teadvustada oma tegusid ning võtta endale vastutust nende eest ning heastada kahju, tervendada osapooli ning kogu ühiskonda, kõne alla võib tulla ka edaspidise kuriteo toimepanemise ennetamist ning turvalisuse arendamist.⁵⁴

Võib esmapilgul tunda, et taastava õiguse idee puhul on tegemist üksnes nähtusega, mis on rakendatav kuritegude puhul, kuid paraku selle kasutamine on palju laiem ja tulemuslikum, nii näiteks tänapäeval taastav õigus on jõudnud koolidesse raskete alaealiste konfliktide lahendamiseks, samuti taastav õigus on rakendatav ka vanglates aidates sellega vangide rehabilitatsiooni ja taasühiskonnastamist. Seega taastava õiguse puhul on tegemist suhteliselt laia mõistega, mille rakendamine on võimalik erinevates olukordades.

Taastava õiguse teostamise viisid võivad olla samuti väga erinevad. Näiteks üheks võimalikuks lahenduseks on ohvri ja süüdlase lepitamine. Sellel juhul süüdlane ja ohver lepitaja juuresolekul peavad rääkima ning leppima mingisugusest sobivaks lahendiks. Teiseks võimaluseks on perekondlikud kokku saamised, kus kokku saavad mitte ainult ohver ja süüdlane, vaid ka nende perekonnad. Samuti on võimalikud nn taastavad konverentsid, kus lisaks eelpool nimetatud osalejatele on olemas ühiskonna esindajad⁵⁵. See millest lõppkokkuvõttes lepitakse kokku on teatud määral ebakindel, kuna suures osas see sõltub kahju olemusest, osapoolte vajadusest ja võimalustest. Nii näiteks teatud juhtudel lahenduseks võib olla varaline kompensatsioon (nt juhtudel, kus oli rikutud kannatanu vara) või näiteks mõne sotsiaalprogrammi või ravi läbimine, samuti üheks levinuks praktikaks on ÜKT tegemine. Seejuures toonitakse, et töö olemus peab olema suunatud kahju heastamisele ning selles kohas, kus kuritegu oli toime pandud- näiteks mälestussamba rüvetamise puhul võib lahenduseks olla selle sama monumendi puhastamine.

Ühelt poolt võib tunda, et taastava õiguse näol on tegemist liiga leebe ning ebatoimiva lähenemisega, kuid seevastu läbiviidud uuringud⁵⁶ on näidanud vastupidist. Nii näiteks taastava õiguse puhul on olulisel määral kasvanud informeerituse tase võrreldes kriminaalmenetlusega. Seega osapooled on rohkem teadlikud toimuvast taastava õiguse rakendamise puhul. Samuti

⁵⁴Marshall, E. Tony. Restorative Justice: An Overview. A report by the Home Office Research Development and Statistics Directorate 1999 <http://fbga.redguitars.co.uk/restorativeJusticeAnOverview.pdf>

⁵⁵ Restorative Justice: An Alternative to Court". <http://mineslaw.com/node/152>

⁵⁶Lawrence W Sherman and Heather Strang. "Restorative Justice: The Evidence" University of Pennsylvania 2007.

positiivseks nähtuseks võib nimetada hirmu vähenemist: taastava õiguse puhul ohvrid kartsid tunduvalt vähem süüdlase poolt süütegu uuesti toimepanemist, samuti suurenes ohvrite üldine kindlustunne. Veel üheks oluliseks uuringu tulemuseks saab nimetada ka seda, et taastava õiguse rakendamisel süüdlasel on rohkem võimalusi leida endale töökoht ning integreerida tagasi ühiskondlikku ellu. Seevastu Uute kuritegude toimepanemise tõenäosus väheneb. Süüdlase üldine agressiooni ja viha tase samuti on väiksem taastava õiguse rakendamise puhul. Uus Meremaal 2009-2010ndatel aastatel läbiviidud uuring⁵⁷ näitas, et 82% ohvritest jäid rahule lahendusega, mis oli saavutatud taastava õiguse rakendamisel. Seega ohvri huvid on tagatud. Retsidiivsusest rääkides võib näitena tuua samuti Uus Meremaal läbiviidud uuringu⁵⁸, milles leiti, et retsidiivsus taastava õiguse rakendamise puhul on 23% madalam, kui kriminaalmenetluse rakendamise puhul. Eelnimetatust lähtudes saab öelda, et taastava õiguse rakendamine on olnud tulemuslik, ning selle rakendamine võib olla tõhusaks ja vähem kahjulikumaks alternatiiviks või võimalikeks kriminaalmenetluse raames.

⁵⁷ New Zealand Ministry of Justice research „Victim satisfaction with restorative justice: A summary of findings“. 2011 <http://www.justice.govt.nz/publications/global-publications/v/victim-satisfaction-with-restorative-justice>

⁵⁸ New Zealand Ministry of Justice research "Reoffending Analysis for Restorative Justice Cases: 2008 and 2011" <http://www.justice.govt.nz/publications/global-publications/r/reoffending-analysis-for-rj-cases-2008-11>

2. Alaealiste süüasjade lõpetamise praktika Eestis

Rääkides alaealiste kuritegevusest üldiselt, on oluline anda ülevaadet Eesti olukorrast tänapäeval. Kuna 2016. aasta kohta statistilised andmed veel puuduvad, analüüsitakse käesolevas magistritöös 2014-2015 aastate andmeid. Samuti antakse käesolevas peatükis ülevaadet üldistest kriminaalpoliitika suundadest Eestis.

Vastavalt Justiitsministeeriumi poolt väljastatud iga-aastase aruande kohaselt oli Eestis 2014. aastal välja selgitatud politsei poolt 766 kuriteos kahtlustatavat alaealist, neist 734 olid 14–17 ja 32 kuni 13aastased. Alaealised moodustasid ligi 7% kõigist kuriteos kahtlustatavatest⁵⁹. Üldiselt toimus alaealiste kuritegevuse langus, nimelt võrreldes 2013 aastaga on registreeritud süütegude arv vähenenud ligi 11% võrra. 2015. aastal selgitas politsei välja 651 kuriteos kahtlustatavat alaealist, neist 624 olid 14–17- ja 27- kuni 13 aastased, mis on 15% vähem, kui 2014 aastal⁶⁰.

Alaealiste poolt toime pandud registreeritud kuritegude kohta võib välja tuua järgmist- 2014. aastal leidis aset kokku 1342 kuritegu, 2015. aastal - 1428 kuritegu, mis on 6% võrra rohkem võrreldes 2014. aastaga. Kuigi kuritegude arvu kasv ei ole statistiliselt suur, saab siiski öelda, et kuritegevus alaealiste seas on nähtus, mis vajab pidevat kontrolli. Seejuures enim toimepandud kuritegudest moodustavad nii 2014 kui ka 2015 aastal kehaline väärkohtlemine ja vargus (ligi 2/3); sarnane tendents on olnud ka varasematel aastatel⁶¹. Samuti pannakse tihti toime asjade omavolilist kasutamist, röövimist, avaliku korra rikkumist, sisse tungimist, narkokuritegusid, kelmust, mootorsõidukite joobes juhtimist ja väljapressimist⁶².

⁵⁹Kriminaalpoliitika uuringud. Kuritegevus Eestis 2014. Justiitsministeerium, Tallinn 2015
<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kuritegevus-eestis-2014>

⁶⁰Kriminaalpoliitika uuringud. Kuritegevus Eestis 2015. Justiitsministeerium, Tallinn 2016
<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kuritegevus-eestis-2015>

⁶¹ibid lk 20

⁶²ibid lk 21

Tabel 1. Alaealiste süüasjade lõpetamise alused aastatel 2006-2015

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Menetluse lõpetamise alused kokku	1825	1997	2043	1255	1429	1449	1257	1058	1181	871
Välistava asjaolu ilmnemine	466	623	703	268	465	580	464	352	401	329
Toimepannud isiku tuvastamatus	67	58	83	30	43	51	49	40	38	29
Materjalide saatmine alaealiste komisjonile	840	759	686	506	503	533	471	403	476	282
Avaliku menetlushuvi puudumine	360	496	518	396	386	230	224	228	214	182
Karistuse ebaotstarbekus	92	61	48	50	31	31	32	28	32	36
Leppimine	0	0	4	4	1	24	16	7	20	13
Välisriigi kodaniku toimepandud kuritegu või välisriigis toime pandud kuritegu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Isikult saadud abi töendamiseseme asjaolude väljaselgitamisel	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0
Mõistliku aja möödumine	0	0	0

Allikas: Statistikaamet

Tabelis 1. on toodud andmed statistikaametist selle kohta, millistel alustel ning kuid palju aastatel 2006-2015 on lõpetatud alaealiste süüasju Eestis. Täiendavalt seda on analüüsitud ka Justiitsministeeriumi poolt kosstatud kriminaalpoliitika uuringutes. Nii on teada, et 2015 aastal 10% kõikidest alaealiste poolt toime pandud kuritegudest on lõpetatud kohtumenetluses süüdistusaktiga, 13% kohtumenetluses kokkuleppel, 28% juhtudel oli menetlus lõpetatud seda välistava asjaolu tõttu, 24% juhtudel oli menetlus lõpetatud materjalide saatmisega alaealiste komisjonile (KrMS §201) ja 16% , ehk 182juhtudel- oportuuniteediga (KrMS §202- avaliku menetlushuvi puudumine tabelis 1 kohaselt.)⁶³.

Tänapäeval saab öelda, et alaealiste kuritegevusele pööratakse üha rohkem tähelepanu. Nii on "Laste ja perede arengukava 2012-2020"⁶⁴ strateegiliseks eesmärgiks sätestatud laste õiguste kaitse ning probleemide universaalne ennetamine. Samuti on märkimisväärseks dokumendiks

⁶³ibid lk 18

⁶⁴ Laste ja perede arengukava 2012-2020 (2011). Sotsiaalministeerium
https://valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/lpa_2012-2020_taiendatud_2013.pdf

Justiitsministeeriumi poolt välja töötatud kriminaalpoliitika arendussuunad aastani 2018⁶⁵. Selles on peamiseks eesmärgiks märgitud alaealiste kuritegevuse vähendamine. See näitab, et riigi jaoks on alaealiste kuritegevus oluliseks nähtuseks ning sellele pööratakse suuremat tähelepanu. Rõhutakse, et probleemi lahendamiseks on vaja luua riskilaste varajase tuvastamise süsteem, tegeleda koolikiusamise ning koolikohustuse mittetäitmise probleemidega, arendada alaealiste komisjonide ja erikoolide tööd ning tagada alaealiste kriminaalasjade kiire menetlus. Täiendavalt on Justiitsministeerium välja töötanud ka Vägivalla ennetamise strateegiat 2015-2020⁶⁶, kus on toonitatud, et mõjutusvahendid võiksid olla mõjusamad, ning oluline on kuritegude retsidiivsuse vähendamine. Samuti pööratakse erilist tähelepanu õiguse taastamise meetmete kohaldamisele. Ka Siseministeeriumi hinnangul on alaealiste kuritegevuse vähendamine on oluline valdkond. Siseturvalisuse arengukavas 2015-2020⁶⁷ on välja toodud vajadus muuta reageerimissüsteemi alaealiste õigusrikkumistele.

Tänapäeval nähtub, et riik pöörab suurt tähelepanu alaealiste kuritegevuse vähendamiseks. On läbi viidud mitmeid uuringuid, üheks olulisemaks neist võib pidada 2014 aastal läbi viidud üleeestilise ISRD-3 uuringut⁶⁸, mille eesmärgiks oli välja selgitada laste hälbiva käitumise, ja alaealiste õigusrikkumiste tausta, ehk mõjufaktoreid. Niivõrd suurt ja mastaabest uuringut viiakse läbi Eestis juba teist korda, ning esimese (ISRD-2, 2006) uuringu tulemused on oluliselt aidanud mõista alaealiste kuritegevuse loomust, teha vajalikud järeldused, ning ette võtta sobivad meetmed.

2.1 Seaduslik regulatsioon.

Tänapäeval ei paku õiguslik raamistik välja eriti palju võimalusi alaealiste kriminaalmenetluse lõpetamiseks. Sisuliselt kõik olemasolevad seaduslikud mehhanismid ja mõjutusvahendid

⁶⁵Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 (2010). Justiitsministeerium.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/13329831>, Seletuskiri internetist:

http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/seletuskiri_kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018.pdf

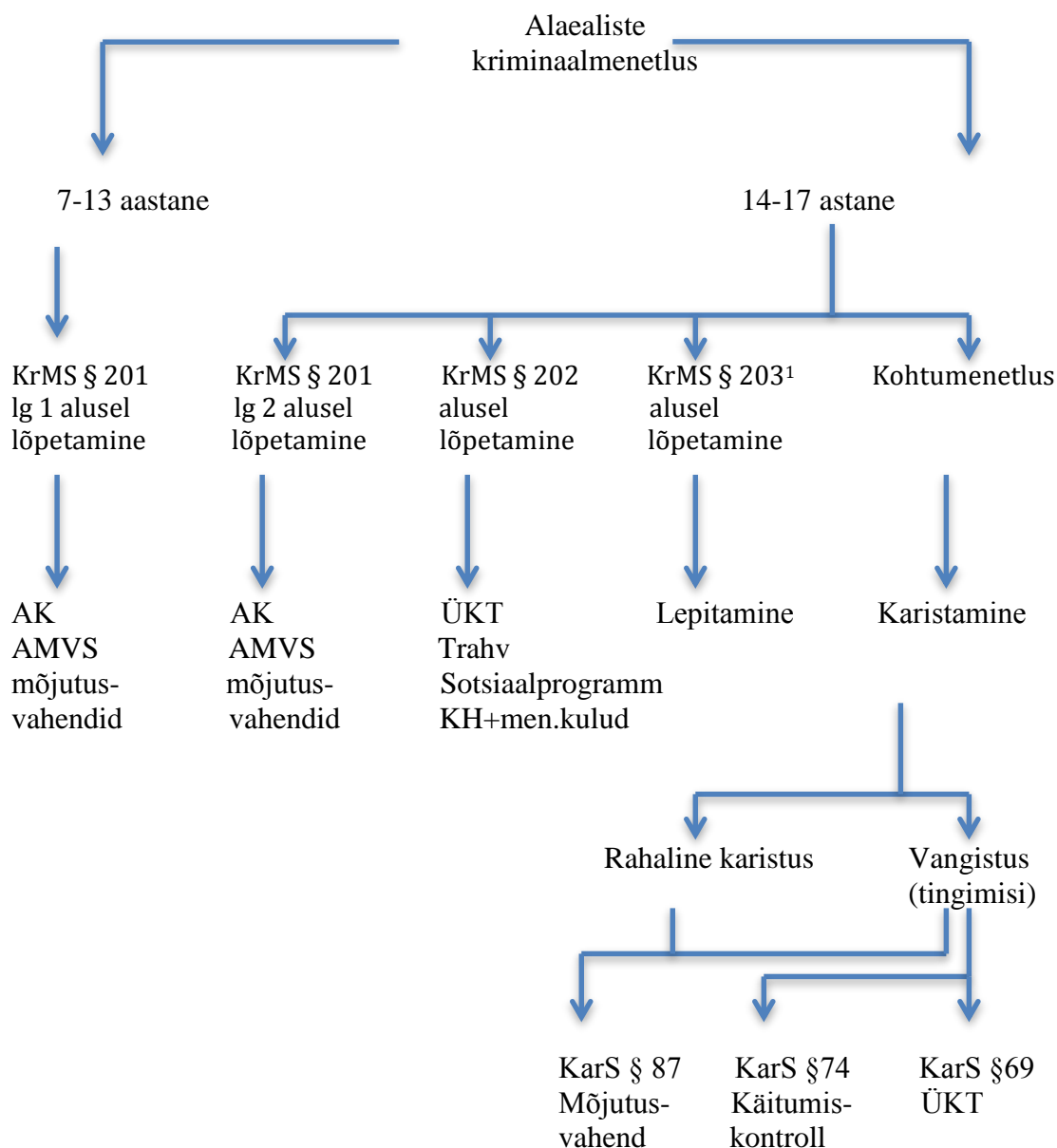
⁶⁶Vägivalla ennetamise strateegia 2015-2020 (2015). Justiitsministeerium.

https://valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf

⁶⁷Siseturvalisuse arengukava 2015-2020 (2015). Siseministeerium. https://valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/siseturvalisuse_arengukava_2015-2020_kodulehele.pdf

⁶⁸Kriminaalpoliitika uuringud. Laste hälbiv käitumine Eestis. Anna Markina, Beata Zarkovski, Tallinn 2014
<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/isrd>

menetluse lõpetamise aluseks võib skemaatiliselt näidata allpool toodud joonises⁶⁹. Allikateks joonise koostamiseks on KarS, AMVS, KrMS.

Joonis 1. Alaealiste kriminaalmenetluse võimalused Eestis.

Allikas: N. Sempelson magistritöös "Kuriteo toime pannud alaealiste mõjutamise efektiivsus Pärnumaa näitel (2006-2010)"

Nii nagu selgub joonisest, sisulisi lahendusvariante ei ole väga palju. Juhul kui süüteo toime pannud isik on noorem, kui 14 aastane, siis tema suhtes saab kohaldada üksnes KrMS §201, millega tema juhtum saadetakse alaealiste komisjonile. Sama varianti võib rakendada ka alaealise suhtes, kes on alla 18 aastane. Sellisel juhul kohaldatakse neile AMVS-is toodud

⁶⁹Sarnane joonis oli välja toodud ka N. Sempelson magistritöös "Kuriteo toime pannud alaealiste mõjutamise efektiivsus Pärnumaa näitel (2006-2010)" (2001).

mõjutusvahendeid. Kui isik on süüvõimeline, siis saab tema suhtes äärmuslikel juhtudel rakendada kohtumenetlust ning meetmeteks määrata kas rahalist karistust või tingimisi vangistust, samuti on võimalik ka ÜKT kasutamine. Lepitus on ette nähtud KrMS § 203¹ lõpetamise juhul ning viimaseks oluliseks alternatiiviks on KrMS §202 alusel lõpetamine.

Selleks, et anda objektiivset ülevaadet alaealiste süüasjade lõpetamise osas Eestis oleks eelkõige vaja analüüsida seaduslikku regulatsiooni. Siinkohal soovib autor juhtida tähelepanu asjaolule, et käesoleva magistritöö aluseks on Sotsiaalministeeriumi poolt välja pakutud alaealise mõjutusvahendite seaduse kehtetuks tunnistamine ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus (edaspidi VTK), millega tahetakse muuta muu hulgas ka KrMS § 201 ja § 202 regulatsioone. Samas VTK ei ütle, kuidas neid regulatsioone oleks mõistlik ja otstarbekas muuta. Oportuniteedist rääkides saab öelda, et oportuniteedi ehk otstarbekuse printsiipi saab kasutada KrMS § 201 lg 2- § 205(2) sätestatud juhtudel⁷⁰, kuid praeguse magistritöö raames käsitleb autor ainult KrMS § 202. Praegusel ajal KrMS § 201 näeb peamiselt ette kuriteo toime pannud alaealise isiku suunamist alaealiste komisjoni, koos kõikide kuriteoga kaasnevate materjalidega, kus antud asutus on võimeline otsustada edaspidiste kohtuotsuste osas. Iseenesest ei ole välistatud, et alaealiste komisjonide asemele luuakse uusi riiklike asutusi, kellele antakse pädevust menetleda alaealiste süüteo juhtumeid kujul, mis suuremal määral sarnaneb sellega, kuidas neid juhtumeid menetlevad alaealiste komisjonid. Üldiselt ei ole taolises käsitlemises suurt erinevust hetkeolukorraga. Selle asemel et luua uut asutust, mis saaks täita menetleva organi rolli, oleks otstarbekam algul vaadelda, kas olemasolevad vahendid niigi võimaldavad lahendada esile tulevaid probleeme. Eesti õiguslikkus keskkonnas juba niigi räägitakse sellest, et hetkel toimub meie õigussüsteemis seaduste üleprodutseerimine⁷¹, ehk sisuliselt luuakse juurde aina rohkem uusi seadusi, samas kui neid regulatsioone oleks võimalik lihtsustada. Sellisel moel saaks säästa riiklike vahendeid. Praegusel juhul oleks mõistlik autori seisukohalt vaadelda, kas praegusel ajal eksisteerib säte, mis KrMS § 201 tühistamise juhul võiks seda asendada. Siinjuhul möönab autor, et asendamise puhul saab rääkida ka mõistlikust olemasoleva normi sisu muutmisest sh ka võimalikust laiendamisest. KrMS § 201 peamiseks alternatiiviks on KrMS § 202, selle regulatsioon on mõnevõrra keerulisem ja raskem, kuna viimasel juhul lõpetab menetlust menetlusorgan või

⁷⁰Kriminaalmenetluse seadustik kommenteeritud väljaanne lk 476-478 Eerik Kergandberg, Priit Pikamäe juura 2012 ISBN 978 9985 75 364 4

⁷¹nimetatust nähtusest on palju räägitud nt juristide liidu üritustel, muudel õiguslikel konverentsidel, sama seisukohta toetab ka Justiitsministeerium. Lähemalt seaduste üleprodutseerimisest nt Aare Tark artikkel <http://www.aripaev.ee/uudised/2015/11/29/aare-tark-meil-on-liiga-palju-seadusi>

kohus. Edasi analüüsitakse töös mõlemat KrMS regulatsiooni ning antakse ülevaadet normide erinevustest ja sarnasustest.

2.1.1 KrMS § 201 regulatsiooni analüüs

KrMS § 201 rakendamise eelduseks on see, et kriminaalmenetlus on jäetud alustamata või on lõpetatud põhjusel, et õigusvastase teo on tõime pannud oma ea tõttu süüvõimetu alaealine⁷². Samuti on seda regulatsiooni võimalik kohaldada ka siis, kui tegu on toime pandud neljateistkuni kaheksateistaastase alaealise poolt, kui prokuratuur leiab, et isikut saab mõjutada karistust või KarS § 87 ettenähtud mõjutusvahendit kohaldamata⁷³. Mõlemal juhul on menetleval organil olemas selgitamiskohustus kuriteo tunnustega teo olemusest ja kriminaalmenetluse lõpetamise alused.⁷⁴ Seejuures on oluline lisada, et kaitsja osavõtt nimetatud toimingust ei ole kohustuslik, kuna tegemist ei ole uurimistoiminguga KrMS § 47 lg 1 p 6 mõttes. Ning üheks oluliseks eripäraks on ka see, et nimetatud menetlustoiminguga seotud menetluskulud jäävad riigi kanda tulenevalt KrMS § 183, kuna regulatsioon ei näe ette muud menetluskulude kandmise viisi⁷⁵. Jättes kõrvale seaduse kommentaarid võib öelda, et sisuliselt nimetatud sätted on mõeldud kohaldamiseks süüvõimetute alaealiste suhtes ning piiratud süüvõimega alaealiste suhtes (14 - 18) juhtudel, kui prokuratuur leiab, et karistus või mõjutusvahendi kohaldamise vältimine on võimalik. Sellisel juhul tegeleb edaspidise menetlemisega alaealiste komisjon. Seejuures on viimane pädev määramaks isikule ka mõjutusvahendeid nt ÜKT või talle sobiva sotsiaalprogrammi läbimist. Iseenesest on tegemist suhteliselt lihtsa regulatsiooniga, kuna prokuratuuri selgitamis ja põhjendamiskohustus ei ole suur. Asja sisulise arutamisega tegeleb alaealiste komisjon.

2.1.2 KrMS § 202 regulatsiooni analüüs

Võrreldes KrMS § 201 regulatsiooniga on KrMS § 202 tunduvalt keerulisem ja sisukam. Tegemist on enim kasutatava oportuuniteedi ehk otstarbekuse printsiibi väljendusega. Eelkõige tuleb vaadelda millistel juhtudel ning millistel eeldustel on selle regulatsiooni kohaldamine üldse võimalik. Lähtudes regulatsioonist endast võib välja tuua järgmised kohaldamise eeldused:

⁷²KrMS § 201 lg 1

⁷³Ibid lg 2

⁷⁴Ibid lg 3

⁷⁵Kriminaalmenetluse seadustik kommenteeritud väljaanne lk 476-478 Eerik Kergandberg, Priit Pikamäe juura 2012 ISBN 978 9985 75 364 4

- II astme kuritegu, mille puhul eeldatakse samuti isiku nõusolekut. See tähendab, et sisuliselt loobub isik kohtulahendi taotlemisest, välistades sellega enda õigeksmõistmist, see aga ei tähenda oma süü tunnistamist⁷⁶.

- Süü ei ole suur. Siin lähtutakse endiselt KarS toodud põhimõtetest. Väita, et isiku süü ei ole suur saab juhtudel kus arvestades süü suurust mõjutavaid asjaolusid on süüd kergendavad asjaolud ülekaalus. Oluline on aga mitte kvantitatiivne vaid sisuline ülekaal⁷⁷.

- Isik (eelduslikult kahtlustatav või süüdistatav) on heastanud või asunud heastama kuriteoga tekitatud kahju. Juhul kui kriminaalmenetluse lõpetamise ajaks kahju ei ole veel hüvitatud, saab anda täiendava tähtaja selle täitmiseks. Vastupidisel juhul seadusandja ei võimalda KrMS § 202 kohaldamist⁷⁸.

- Isik on tasunud kriminaalmenetluse kulud või võttis endale kohustuse neid tasuma. Selle eelduse all mõeldakse seda, et süüdlane kannab kõik menetluskulud mis on vahetult seotud kriminaalasjaga. Seejuures on tähelepanuväärne asjaolu ka see, et menetluskulude kandmine on nii eelduseks KrMS § 202 kohaldamiseks kui ka teatud määral ka selle tagajärg. Menetluskulude hüvitamise puhul on ikkagi tegemist rahalise kohustusega, mis jääb süüdlase hüvitada.

-Menetluse jätkamiseks puudub avalik menetlushuvi (AMH). Mis omakorda tähendab eri⁷⁹- ja üldpreventsiooni⁸⁰, kuid samuti võib teatud juhtudel kõne alla tulla ka menetlusökonoomiline printsiip.

Seejuures kõik eelnimetatud eeldused peavad olema täidetud üheaegselt. Kui need on täidetud, siis nimetatud menetlustoimingu tagajärjeks on menetluse lõpetamine. Seejuures on oluline märkida, et oportuuniteeti saab kohaldada vaid kriminaalasjades, milles kriminaalmenetlus on juba alustatud, seda on korduvalt toonitanud Riigikohus oma lahendites⁸¹ Siis kui tuvastatakse

⁷⁶ibid lk 480-481

⁷⁷ibid lk 481

⁷⁸ibid lk 483

⁷⁹selle all mõeldakse ennustamist ning olukorra vältimist kus isikul tekib ühiskonnavaenulik hoiak.'

⁸⁰nimetatud nähtusest saab rääkida siis, kui ühiskonna usk õiguse kehtivusse kannataks olulisel määral kriminaalmenetluse lõpetamisel ilma teatud asjaolude arvesse võtmist.

⁸¹ RKKK 3-1-1-137-04 p 16 internetis: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=222479341>

RKKK 3-1-1-19-10 p 8.3 internetis:<http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-19-10>

KrMS § 202 rakendamise võimalikkust, siis prokuratuuril on võimalik määrata kahtlustatavale (tema nõusolekul) järgmised kohustused määratud tähtjaks:

- tasuda kriminaalmenetluse kulud ja hüvitada kuriteoga tekitatud kahju.
- teha 10- 240 tundi üldkasulikke tööd (ÜKT). Nimetatud meetme rakendamine on ettenähtud siis, kui rahaline seisund ei võimalda täita rahalist kohust (ehk kui puudub sissetulek, see on väike või on olemas muud rahalised kohustused), kui rahaline kohustus mõjutaks süüdlase lähedasi olulisel määral, või kui see ei mõjutaks süüdlast üldse (majanduslik seisund võimaldab rahalise karistuse kandmist)⁸².
- maksta kindel summa riigitulusesse, ehk olemuslikult tasuda trahvi. Nimetatud kohustuse rakendamisel lähtutakse samadest põhimõtetest, mis ka ÜKT puhul.
- mitte tarvitada narkootikume ja alluda ettenähtud sõltuvusravile. Seejuures on märkimisväärne asjaolu, et seadus ei näe ette nimetatud kohustuse täitmise kontrolli.

Maksimaalne kohustuste täitmise tähtaeg on 6 kuud. Samuti KrMS § 202 lg 2 toodud kohustuste loetelu tundub olevat mõnes mõttes ammendav, ehk põhimõtteliselt seaduse regulatsioon ei näe ette diskretsiooni ning menetleval organil ei ole sisulist võimalust määrata muud kohustust.

Kuna tegemist on oportuuniteediga, siis Kriminaalmenetluse seadustiku kommentaaride kohaselt on selle eeliseks võimalus muuta karistusõiguslikku sanktsioonisüsteemi paindlikumaks ning hoiduda teatud juhtudel karistuse kohaldamisest, kui see ei ole üld- ega eripreventiivsetel eesmärkidel tingimata vajalik⁸³.

Eelnimetatust nähtub, et KrMS § 202 regulatsioon on tunduvalt keerulisem oma ülesehituse poolest kui KrMS § 201. Teiseks oluliseks erisuseks võib välja tuua seda, et § 202 regulatsioon on tunduvalt rangem, eeldusi on rohkem, on erinevad menetlusorganid, nii näiteks KrMS § 201 rakendamisel on kohustuste määramisega tegelev eraldiseisev organ alaealiste komisjon, KrMS

RKKK 3-1-1-60-10 p 7 internetis: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=222527954>

⁸²Kriminaalmenetluse seadustik kommenteeritud väljaanne lk 483-484 Eerik Kergandberg, Priit Pikamäe juura 2012 ISBN 978 9985 75 364 4

⁸³Kriminaalmenetluse seadustik kommenteeritud väljaanne lk 479 Eerik Kergandberg, Priit Pikamäe juura 2012 ISBN 978 9985 75 364 4

§ 202 puhul aga määrab kohustusi prokuratuur ise. Veel üheks märkimisväärseks eelduseks on menetluskulude jaotus. KrMS § 201 puhul menetluskulud jäävad riigi kanda, KrMS § 202 puhul kõik menetluskulud lasuvad üldjuhul süüdlase enda kanda. Autori seisukohalt selline lähenemine võib teatud juhtudel olla ebanõistlikult karm ning koormav süüdlase suhtes.

Võrreldes eelpool toodud regulatsioone saab välja tuua peamiselt järgmisi erinevusi. Esiteks- menetlev organ. KrMS § 201 puhul menetlevaks organiks on alaealiste komisjon. On raske anda hinnangut kuivõrd hea või halb see asjaolu on. Menetlemine alaealiste komisjoni ühelt poolt on mõnevõrra leebem meede, kuna tegemist ei ole siiski riikliku üldise menetlusorganiga, vaid erilise institutsiooniga. Kuid sisuliselt võivad määratavad kohustused tihtipeale olla peaaegu samad - ÜKT, kindel summa riigituludesse, sotsiaalne programm jne. Samu kohustusi näeb ette ka KrMS § 202 rakendamine. Teise olulise erinevusena nende kahe regulatsiooni puhul võib tuua spetsiifilisust- KrMS § 201 regulatsioon on ettenähtud ainult alaealistele, samal ajal KrMS § 202 ei sea vanuselisi piiranguid rakendamiseks. Sellest aspektist on KrMS § 202 regulatsioon universaalsem ja laiem. Kolmandaks erinevuseks saab välja tuua kvalifikatsiooni erinevust. Nii KrMS § 201 puhul seadusandja ei täpsusta, milliste kuritegude puhul on selle sätte rakendamine võimalik. Seevastu KrMS § 202 rakendamine on võimalik ainult juhtudel, kui tegemist on teise astme kuriteoga. Kuigi siinjuhul on loomulik eeldada, et seadusandja eesmärk ei ole raskemate kuritegude puhul (esimese astme kuritegude puhul) alaealise juhtumi saatmine alaealiste komisjonile. Seega ka siin saab väita, et regulatsioonid on sarnased, kuid KrMS § 202 regulatsioon on mõnevõrra spetsiifilisem ja täpsem. Veel üheks erinevuseks regulatsioonides saab välja tuua esindaja vajalikkust- KrMS § 201 puhul esindaja olemasolu ei ole ilmtingimata vajalik, seevastu KrMS § 202 regulatsiooni puhul kaitsja olemasolu on üldjuhul eeldatav. Viiendaks ja väga oluliseks erinevuseks tuleks välja tuua menetluskulude jaotust. KrMS § 201 puhul kõik menetluskulud jäävad riigi kanda, kuid KrMS § 202 rakendamise eelduseks on see, et isik ise kannab menetluskulusid. Selles mõttes KrMS § 202 regulatsioon on rangem. Üks võimalikest lahendustest oleks laiendada antud regulatsiooni ning jätta menetluskulude jaotust menetlusorgani otsustada, ehk sellega laiendada menetleva organi diskretsiooni õigust.

2.2 Alaealise mõjutusvahendite seaduse kehtetuks tunnistamine ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus (VTK)

Üheks oluliseks põhjuseks käesoleva töö kirjutamiseks osutus olla Sotsiaalministeeriumi poolt välja pakutud alaealise mõjutusvahendite seaduse kehtetuks tunnistamine ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus⁸⁴, mis oli avaldatud 13.11.2015. Tegemist on suhtelist värske dokumendiga, ning praegusel ajal käib aktiivne töö seoses VTK-s toodud ettepanekutega. Need ettepanekud on lõppkokkuvõttes suunatud mitmete seaduste muutmisele, ja erandiks ei ole ka KrMS, täpsemalt tahetakse tühistada selle § 201. Kuna käesolevas töös vaadeldakse regulatsiooni asendamise võimalusi, siis nimetatud VTK omab suurt tähendust. Samuti saab väita, et eelnimetatud VTK eesmärk seisneb selles, et tahetakse lõpetada alaealiste komisjonide tegevust, kuna selles esinevad mitmed puudused ning tulemused ei ole rahuldavad. Seega üldiselt on VTK keskendatud alaealiste komisjonide tegevuse uurimisele, alaealiste mõjutusvahendite seaduse (AMVS) regulatsioonidele jmt. See on omakorda samuti oluline, kuna alaealiste komisjon vaatab läbi muuhulgas süütegusid, mida saadetakse sinna juhtudel kui leitakse, et kriminaalmenetlust saab vältida (KrMS § 201). VTK sihtrühmaks on süütegusid toime pannud alaealised, sh nii süüvõimelised (14-17 aastased⁸⁵) kui ka süüvõimetus eas lapsed.

2.2.1 Eeldused ja probleemid.

Nimetatud VTKs on analüüsitud mitmeid uuringuid ja teadustöid ning nendest sai järeldatud, et laste õigusrikkumistele reageeritakse tänases praktikas sageli vähetõhusatel, lapse õigusi kahjustavatel, ning iga konkreetse lapse olukorra tõsidusele ning vajadustele mittevastavatel viisidel. Ehk sisuliselt peamiseks VTK loomise eelduseks on olemasoleva seadusliku regulatsiooni ebatõhusus.

Peamisteks probleemideks mida vaadeldakse eelnimetatud VTK-s võib nimetada mitmeid aspekte, mis on allpool üksikasjalikult analüüsitud.

⁸⁴ Alaealise mõjutusvahendite seaduse kehtetuks tunnistamise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus. Sotsiaalministeerium. VTK nr 15-1602. Kätte saadav eelnõude infosüsteemist <http://eelnoud.valitsus.ee/>

⁸⁵ Eestis isik on süüvõimeline 14. ealuaastast- § 33. Karistusseadustik. RT I, 2001, 61, 364.

Eelkõige tuuakse välja VTKs, et *vähem tähtsatele väärtegadele reageeritakse liialt karistuslikult ja seeläbi ebatõhusalt*. Selle probleemi all tuuakse eeskätt välja seda, et mitmete süütegude puhul alaealiste mõjutamiseks kasutatakse rahalist kohustust (ehk sisuliselt trahvi). Nimetatud mõjutusvahend ei aita alaealisel mõista oma käitumist, samuti VTKs leitakse et nimetatud mõjutusvahendi hariduslik ja rehabiliteeriv mõju on küsitav⁸⁶. Toonitakse, et teaduskirjanduses on leitud, et ebamõistlikult karistatavate mõjutusvahendite kasutamine alaealiste suhtes mitte ainult ei pruugi olla tõhus, vaid lausa avaldada kahjuliku mõju alaealisele. Teatud määral üleliigselt karistatav mõjutamine on kahjulikum, kui üldse sekkumisest hoidumine⁸⁷. Kuigi VTK analüüsib käesolevat probleemi üksnes alaealiste komisjoni tegevuse valguses, on autori arvamuseks, et samasugused probleemid esinevad ka oportuuniteedi põhimõtte rakendamisel. Edaspidi analüüsitakse töös rahaliste kohustuste rakendamist mõjutusvahendina oportuuniteedi printsiibi rakendamisel Eestis.

Teiseks suureks probleemiks tuuakse välja seda, et *lapses tema teo osas mõistmis- ja vastutustunnet tekitavat ning kahjusid heastavaid (taastava õiguse) meetodeid rakendatakse ebapiisavalt*. Käesolev probleem on eriti terav, kuna taastava õiguse rakendamine iseenesest tähendab teistsugust probleemi käsitlemisviisi. Kuna eelpool on leitud, et taastava õiguse meetodite kasutamine on efektiivne vahend alaealise käitumise mõjutamiseks, ning selle all eeskätt peetakse lepitusmenetlust. VTK kohaselt kasutati alaealiste komisjonil lepitust 2014. aastal ainult alla 1% kõigist juhtumitest⁸⁸. Lepituse võimalus süütegude puhul sisaldub KrMS § 203 regulatsioonis, prokuratuuril on seejuures võimalus suunata alaealiste lepitusmenetlusse, kuid kui esinevad vajalikud eeldused eelistatakse alaealise suunamist alaealiste komisjonile⁸⁹. Statistika, selle kohta kui palju on kasutatud lepitust mõjutusvahendina (ka menetluse lõpetamise alusena) on toodud tabelis 1, Sellest ilmneb, et 2014 aastal lepitust kasutati 20 korral, ning 2015 aastal ainult 13 korda. Nimetatud numbrid ei ole võrreldavad teiste menetluse lõpetamise alustega. Kuid samas ka VTK-s on toonitatud et taastava õiguse meetoditeks võib pidada ka kahju heastamist ning ÜKT tegemist, kui viimasel juhul üldkasuliku töö iseloom on vahetult seotud kahju heastamisega⁹⁰. Taastava õiguse põhimõtte

⁸⁶vt viide 84 lk 8

⁸⁷ Mark W. Lipsey, James C. Howell, Marion R. Kelly, Gabrielle Chapman. Darin Carver Improving the Effectiveness of Juvenile Justice Programs. A New Perspective on Evidence-Based Practice.. Centre for Juvenile Justice Reform, 2010.

<http://cjjr.georgetown.edu/resources2/cjjrpublications/ebppaper.html>

⁸⁸ Alaealise mõjutusvahendite seaduse kehtetuks tunnistamise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus. Sotsiaalministeerium. VTK nr 15-1602. lk 10 Kätte saadav eelnõude infosüsteemist <http://eelnoud.valitsus.ee/>

⁸⁹ibid lk 11

⁹⁰ibid lk 10

vähene kasutamine on suurel määral probleemiks ka süütegude lahendamisel, see nähtub edaspidisest praktika analüüsist.

Kolmandaks probleemiks tuuakse välja seda, *et lapse õigusrikkumist põhjustanud riskitegurid ja abivajadused jäävad märkamata, mille tõttu ei toimu lapse elus ennetavaid sekkumisi*. Selle probleemi all mõeldakse Lastekaitseseaduse sätestatud printsiipide mittejärgimist. Laste KS §4 ja § 28 kohaselt kõik lapsega kokku puutuvad asutused ja isikud peavad püüdlema lapse heaolu suunas, mis seisneb lapse arengut toetavas seisundis, milles lapse füüsilised, tervislikud, psühholoogilised, emotsionaalsed, sotsiaalsed, kognitiivsed, hariduslikud ja majanduslikud vajadused on rahuldatud. Sellest tuleb kinni pidada ka lapsele meetmete kohaldamisel⁹¹. Teisisõnu probleem seisneb selles, et puudub isiklik lähemine alaealisest süüdlase suhtes. Praeguseks leitakse, et menetluse jooksul ei suudeta tuvastada ja hinnata alaealise abivajadust. Kuid samal ajal 2014 aastal läbi viidud uuring näitas, et enamikul kinnistes asutustes peetavatel lastel esinevad diagnoosimata ja ravimita psüühikahäired⁹². Seega isiklik lähenemine omab suurt tähendust. VTK-s on toonitatud, et nii väärteo- kui ka kriminaalmenetluste puhul kohaldatakse pikaajalisi ja intensiivseid meetmeid, arvestamata abivajadusi, seega ka võimalus muuta midagi lapse vaimses seisundis väheneb⁹³.

Veel üheks suureks probleemiks on see, *et lapse abivajadusega tegelemisele suunatud meetmed ei ole piisavalt kättesaadavad ega tulemuslikud*. Meetmete all peetakse silmas vestlust, sotsiaal- ja noorte- rehabilitatsiooniprogramme, ravikuure. Kuid selle juures on probleemiks see, et nende programmide tulemuslikus ei ole uuritud ega hinnatud. Üheks ainsaks erandiks on välja toodud alates 2015.aastast kasutatav MDFT sotsiaalprogramm, mida vaadeldakse lähemalt käesolevas magistritöös. Täiendavalt rõhutakse, et juhul, kui sotsiaalprogrammis osalemisel tehakse vigu sihtrühma komplekteerimisel, siis selle tagajärjeks võib olla kahjulik mõju, mis väljendub normidest kõrvalekaldumises⁹⁴. Sotsiaalprogramm iseenesest võib olla heaks alternatiivseks lahenduseks, kuid paraku puuduvad praegu kvaliteedinõuded ja tulemuste hindamine⁹⁵.

⁹¹§4, § 28 Lastekaitseseadus. RT I, 06.12.2014, 1

⁹²Kinnises asutuses viibivate laste kognitiivsete ja isiksuslike omaduste ning vaimse tervise, sõltuvuskäitumise ja sotsiaalse tausta uuringu lõpparuanne. Tallinn 2014
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/lopplik_aruanne_luhi_1.pdf Lk 34

⁹³vt viide 84 lk 12, 13

⁹⁴ Project safe neighborhoods fact sheet, The Influence of Deviant Peers 2006
<http://durhamnc.gov/DocumentCenter/Home/View/749> lk2,3

⁹⁵K.Saame Rehabilitatsiooniteenus alaealistele õigusrikkujatele Eestis Tallinn 2008
. <https://erivajadus.files.wordpress.com/2011/03/rehabilitatsiooniteenusalaealisteigusrikkujateleestis.pdf>

Probleemina tuuakse samuti välja ka seda, et *lapse vabadust piiratakse põhjendamatult suures ulatuses ning teatud juhtudel seadusliku aluseta*. Selle probleemi all mõeldakse teatud äärmuslikust. Ühest küljest paigutatakse alaealisi vanglasse või arestimajja, kus puuduvad eakohased tingimused ning tihtipeale paigutamine vanglasse ei anna soovitud tulemusi. Seega piiratakse isikuvabadust olukordades, kus tulemust oleks võimalik saavutada ka teiste mõjutusvahendite kaudu. Samal ajal nõuavad teatud mõjutusvahendid vabaduse piiramist, see puudutab eeskätt sõltuvusravi ja muid käitumist parandavaid programme. Sellistel juhtudel on vabaduse piiramine nõutud, kuid selleks sisuliselt puudub seaduslik alus.

Täiendavalt märgitakse probleemiks see, et *KarS § 87 sätestatud mittekaristuslike mõjutusvahendite rakendusala on ebaselge*.

Siin tuuakse välja peamiseks probleemiks seda, et tõlgendamine ja arusaamine mõjutusvahenditest ei ole ühtlane, samuti ei ole ühtlane ka kohaldamise praktika.

Tuuakse välja probleemina ka asjaolu, et *täiskasvanutele mõeldud kohtlemissüsteem tekitab kahju noortele täiskasvanutele, kelle vajadused ja psühhosotsiaalne areng sarnaneb pigem alaealisega*

2.2.2 Väljatötamiskavatsuse eesmärgid

Rääkides eesmärkidest, mida püstitatakse VTK-s võib välja tuua kaks suurt eesmärkide ringi. Üks nendest puudutab alaealiste teadvustamist oma teo ja selle tagajärgede suhtes, vastutustunde tekitamist ning arvestamist kannatanu vajadustega. Teine suur eesmärk on tagada igale abivajavale lapsele vastav abi. Esimest eesmärki pakutakse saavutada taastava õiguse rakendamise laiendamisega, seejuures tuuakse eraldi välja mõjutusvajendina hoiatust, mis osutus üllatavalt efektiivseks vahendiks⁹⁶. Samuti pakutakse välja rahaliste kohustustele ja mõjutusvahenditele eelistada kokkuleppelist lahendit ning võimalusel kasutada lepitust, mille kvaliteet on tagatud⁹⁷. Oluliseks ettepanekuks on ÜKT iseloomu suunamine kahju heastamiseks. Teise suure eesmärgi saavutamiseks pakutakse parandada lastega kokku puutuvate spetsialistide (sh politseinike) kompetentsust selleks, et paremini tuvastada abivajavat isikut. Lisaks pakutakse kohelda võrdselt abivajavaid lapsi sõltumata sellest, kas nad

⁹⁶Alternative Actions that Work, A review of the research on Police Warnings and Alternative Actions with children and young people, 2011 lk 18

http://www.rethinking.org.nz/assets/Young_People_and_Crime/Alternative_Actions_2011.pdf

⁹⁷vt viide 84 lk 18-20

on toime pannud õigusrikkumisi või mitte. Toonitakse, et alaealiselt vabaduse võtmine peab olema äärmuslikuks meetmeks, siis kui see lapse enda huvidest lähtuvalt on vajalik.

2.2.3 Õiguslikud probleemid

Kindlasti tekib siinkohal küsimus, milline lahendus oleks kõige mõistlikum kogu süsteemi tõhusamaks muutmiseks. VTKs on kaalutletud rahastusse suurendamist, ning selle puhul on toonitatud, et nimetatud lahendus on oluline, kuid mitte ainus vajalik lahendus. Nii on VTK-s leitud et ka õiguslikul taustal on vaja midagi ette võtta. Õiguslikust aspektist oli kaalutletud järgmisi võimalusi:

- senise regulatsiooni parem rakendamine
- deregulatsioon
- uue regulatsiooni loomine⁹⁸

Senise regulatsiooni parema rakendamise osas on leitud, et see ei taga kõikide eesmärkide saavutamist, kuna suur osa küsimustest jääb alaealiste komisjonide mõjusfäärist välja, seega teatud ring probleeme jääb lahendamata selle tõttu, et olemasolev regulatsioon ei võimalda alaealiste komisjonidele vajalikku pädevust. Seega on leitud, et probleem ei seisne regulatsiooni rakendamises, vaid regulatsiooni olemuses.

Deregulatsiooni osas (ehk regulatsiooni tühistamise osas) on leitud, et tõesti AMVS tühistamine võib olla alternatiiviks, kuna selle puhul on tegemist detailse, jäiga regulatsiooniga, mille puhul puudub nõutud kaalutusõigus selleks, et langetada sobiv otsus iga konkreetse juhtumi puhul. Enamus regulatsioonidest sisalduvad LastKS-s, ehk tühistatakse regulatsiooni, mis niigi juba mingil kujul olemas. AMVS tühistamise juhul tekiks olukord, kus menetlevatel organitel oleks rohkem pädevust ja kaalutusõigust.

Uue regulatsiooni loomise all mõeldakse eeskätt regulatiivsete muudatuste sisse viimist kehtivasse õigusesse. Uus regulatsioon peaks tagama paremat rehabilitatsiooniteenust, taastava õiguse printsiipide laialdasemat kasutamist ja lapse vabaduspõhiõiguse piiramise regulatsiooni muudatust.

VTK tulemuseks peaks olema alaealiste komisjoni tegevuse lõpetamine. Sellega kaasneb terve rida seaduslike muudatusi. Eelkõige varem mainitud AMVS seaduse tühistamine, samuti

⁹⁸ibid lk 26-28

VTMS, KrMS, PGS alaealiste komisjonide seonduvaid sätteid. VTKs on välja pakutud mitmed seaduslikud muudatused, kuid käesolevas magistritöös on huvi pakkuvateks KrMS §201 ja § 202 muudatused mis käsitleksid kokkuleppelise lahendi teemat. Täpsemaid ettepanekuid VTK-s sätestatud ei ole, kuid veel üheks oluliseks muudatuseks võib nimetada KaRS § 87 (alaealiste mittekariistuslikud mõjutusvahendid) täpsustamine.

3. Alaealiste süüasjade oportuuniteediga lõpetamise praktika analüüs 2014-2015

3.1 Analüüsi üldised tulemused

Käesoleva töö eesmärgiks oli analüüsida alaealiste süüasjade oportuuniteediga lõpetamise praktikat Eestis. Magistritöö kirjutamise raames autor läbis praktikat justiitsministeeriumis, mille eesmärgiks oli analüüsida hiljutisi oportuuniteediga lõpetatud süütegusid. Oportuuniteedi all mõeldakse KrMS § 202 alusel määrusega lõpetatud asju. Kokku oli analüüsitud 388 määrust. Analüüsiperioodiks on 2014. ja 2015. aasta. Oluliseks faktoriks on olnud süüdlaste alaealisus, seega analüüsist jäid välja kõik isikud, kes süüteo toimepanemise hetkeks olid täisealised. Analüüsitud olid üksnes need määrused, mis olid kättesaadavad. Andmed on statistiliselt töödeldud, ning nende tulemused on esitatud allpool tabelite kujul.

2014 aastal kättesaadavad olid 202 KrMS § 202 alusel lõpetatud oportuuniteedi määrust ning 2015 aastal kättesaadavaid määrusi on olnud mõnevõrra vähem: 186. Mõned määrused ei olnud leitavad prokuratuuride andmebaasidest. Edaspidine analüüs ei toimu aastate kaupa, vaid üldiselt kõikide töödeldud määruste põhisel.

Tabel 2. Süütegusid toimepandud alaealiste sooline jaotus

Sugu	N	Osakaal
Mees	311	80,2%
Naine	76	19,6%
Andmed puuduvad	1	0,3%
KOKKU	388	100%

Soolise eristamise puhul saab vaadelda Tabelis 2. toodud andmeid. Selgus, et süütegu toimepandud meessoost isikuid on olnud tunduvalt rohkem, kui naissoost. Nii töödeldud andmetest nähtub, et poisi on olnud 80,2 % samal ajal kui tüdrukuid vaid 19,6%, ehk 4 korda vähem. Tabelite andmetest selgub, et poiste poolt pannakse rohkem kuritegusid juba alaealises vanuses. On teada, et ka täiskasvanute isikute puhul rohkem kuritegusid pannakse just meeste poolt. Samas siinkohal autor on seisukohal, et kuna isikut alaealises vanuses saab veel mõjutada ja suunata, siis õpetuslike ja kasvatuslike protsesside teostamisel oleks mõistlik arvestada soolisest erinevuses põhjustatud käitumiseripäradega.

Tabel 3. Süütegude jaotus prokuratuuride kaupa

Prokuratuur		N	Osakaal
	Lääne Ringkonnaprokuratuur	79	20,4
	Lõuna Ringkonnaprokuratuur	51	13,1
	Põhja Ringkonnaprokuratuur	158	40,7
	Riigiprokuratuur	2	0,5
	Viru Ringkonnaprokuratuur	98	25,3
	KOKKU	388	100,0

Eelpool toodud tabelis on toodud määruste jaotus prokuratuuride kaupa. Sellest saab näha kuidas on jaotatud oportuuniteediga lõpetatud süüasjad geograafilise tunnuse alusel. Nii vastavalt Ringkonnaprokuratuuride asukoha ja tööpiirkonna kehtestamise määruse⁹⁹ § 1 kohaselt Põhja Ringkonnaprokuratuuri tegevuspiirkonnaks on Harju Maakond. Lõuna Ringkonnaprokuratuuri tegevuspiirkonnaks on Jõgeva maakond, Põlva maakond, Tartu maakond, Valga maakond, Viljandi maakond ja Võru maakond. Viru Ringkonnaprokuratuuri tegevuspiirkond on Ida-Viru maakond ja Lääne-Viru maakond ning Lääne Ringkonnaprokuratuuri tegevuspiirkonnaks on määratud Hiiu maakond, Järva maakond, Lääne maakond, Pärnu maakond, Rapla maakond ja Saare maakond. Tabelist 3 selgub, et kõige rohkem oportuuniteediga lõpetatud määrusi oli tehtud Põhja Ringkonnaprokuratuuri poolt- 40,7%, Viru Ringkonna prokuratuuri poolt oli tehtud 25,3% oportuuniteedi määrustest, seejärel on Lääne Ringkonnaprokuratuur, kus oli tehtud 20,4% oportuuniteedi määrustest. Kõige vähem on oportuuniteediga lõpetatud süüasju Lõuna Ringkonnaprokuratuuri poolt 13,1%. Riigiprokuratuuri poolt tehtud üksnes 2 oportuuniteedi määrust, mis moodustab 0,5%. Sellest ei saa teha kindlaid järeldusi selle kohta, kui palju on rakenatud oportuuniteedi põhimõtet võrreldes teiste lõpetamise alustega, kuid tabelist 3. selgub kuidas on üldiselt jaotatud oportuuniteediga lõpetatud määrused prokuratuuride kaupa.

⁹⁹ Vabariigi valitsuse määrus nr 46 "Ringkonnaprokuratuuride asukoha ja tööpiirkonna kehtestamine" RT I, 06.01.2011, 6

Tabel 4. Süütegude kvalifikatsioon

Kvalifikatsioon	N	Osakaal
Info puudub	3	0,8%
Ähvardamine	1	0,3%
Arvutikelmus	10	2,6%
Asja omavoliline kasutamine	25	6,4%
Avaliku korra raske rikkumine	15	3,9%
Dokumendi võltsimine ja kasutamine	16	4,1%
Juhtimine ilma juhiloata	6	1,5%
Kehaline väärkohtlemine	145	37,4%
Kehaline väärkohtlemine+ Vargus	5	1,3%
Lapsporno valmistamine/võimaldamine	4	1,0%
Narkootilise ja psühhotroopse aine väikeses koguses ebaseaduslik vahendus	14	3,6%
Omastamine	8	2,1%
Omavoliline sissetung	13	3,4%
Sõnumisaladuse rikkumine	1	0,3%
Teise isiku identiteedi ebaseaduslik kasutamine	4	1,0%
Vägivald võimuesindaja vastu	5	1,3%
Valeütlus	4	1,0%
Vargus	109	28,1%
KOKKU	388	100,0%

Oluline on vaadata, milliseid kuritegusid on lõpetatud KrMS § 202 alusel. Selleks olid analüüsitud kuritegude kvalifikatsioonid. Tabelis 4 on toodud määrustes esinenud ja üldistatud kvalifikatsioonid. Tabelist selgub, et kõige rohkem, nimelt 37%, on toime pandud kehalise väärkohtlemise koosseisule vastavaid kuritegusid. Nendeks on olnud üldjuhtudel kõikvõimalikud kakkused. Teisel kohal on vargus, ning see moodustab 28%, seejuures varguse all oli mõeldud ka pisivargus, nagu nt pakk sigarette. Samuti on omavoliliselt kasutatud asju 6% juhtudel, omavoliliselt asjade kasutamise oli tihti peetud näiteks mõne teise isiku auto juhtimist vms. Samuti võib märgata et 4% juhtumitest on seotud narkootiliste ainete vahendamisega (peamiselt kanep), arvutikelmus leidis aset 3% juhtumitest ning sageli on kasutatud võõra isiku dokumente või võltsitud enda omi- 4% seda on peamiselt tehtud ööklubide ning baaride sissepääsemiseks või auto juhtimiseks. Saab teha järeldusi et enamik toimepandud kuritegudest olid vara vastased kuriteod, kehaline väärkohtlemine ja muud kuriteod, mis on omased alaealise käitumisharjumuste. Mõnede juhtumite puhul saab rääkida suurematest kuritegudest, see peamiselt puudutab vargusi, kui tihti toime pandud kuriteod ei olnud rasked, Autor on seisukohal et moraalselt saab raskelt süüdistada alaealist tahes näiteks siseneda ööklubisse. Kuna seda on võimatu teha täisealisust tõendava dokumendita, viimane

oli võltsitud. Samas saab julgelt eeldada, et alaealise ainsaks eesmärgiks oli sissepääsine asutusse ning mitte kuriteo toimepanemine.

Tabel 5. Kohustuste määramine

	Kohustuse liik	N	Osakaal
	ÜKT	21	5,4%
	Menetluskulud	23	5,9%
	Kahjuhüvitamine	2	0,5%
	Trahv	11	2,8%
	Sotsiaalprogramm	1	0,3%
	MK+ÜKT	221	57,0%
	MK+KH	9	2,3%
	MK+Trahv	22	5,7%
	MK+Sotsiaalprogramm	12	3,1%
	MK+ÜKT+KH	40	10,3%
	MK+trahv+KH	4	1,0%
	MK+Sotsiaalprogramm+KH	3	0,8%
	MK+Trahv+ÜKT	3	0,8%
	MK+ÜKT+Sotsiaalprogramm	2	0,5%
	KH+ÜKT	9	2,3%
	KH+Trahv	2	0,5%
	Kohustusi ei ole määratud	3	0,8%
	KOKKU	388	100,0%

Tabelis 5 on toodud kõik määratud kohustuste liigid. Nii 2014-2015 aastatel kohustuste määruste resolutsioonides oli kasutatud ÜKT määramist, menetluskulude kandmist, kahju hüvitamist, kindla summa riigituludesse maksmise kohustust (trahv) ning sotsiaalse programmi läbimise kohustust. Kuid samas ei ole välistatud ka mitmete kohustuste määramine korraga. Nii tabelist 6 selgub, et kõige tihedamini nimelt 57% kõigist juhtumitest kohustusena oli kasutatud Menetluskulude kandmist koos ÜKT tegemise kohustusega. Järgmine enamkasutatud kohustuste viis sarnaneb kõige tihedamini kasutatava kohustusega, selleks on menetluskulude kandmine, ÜKT tegemine ning kahju hüvitamine, seda on kasutatud 10,3% juhtumitest. Peab märkima, et suhteliselt palju on kasutatud kohustusena üksnes menetluskulude kandmist- seda on rakendatud 5,9% juhtumitest, samuti on tihti kasutatud kohustusena menetluskulude kandmist koos trahvi kohustuse määramisega- 5,7% juhtumitel. Sellest saab järeldada et enamikel juhtudel süüdlase kohustus on seotud rahaliste vahenditega, kas siis menetluskulude kandmise, kahju hüvitamise või trahvi tasumise tõttu. Veel üheks märkimisväärseks järelduseks on see, et kohustuste määramisel sageli kasutatakse ÜKT tegemist (üle 70% juhtumitest). Harva kasutatakse kohustusena sotsiaalprogrammi. Üldiselt saab öelda, et

karistuse rakendamise praktika ei ole väga positiivne, kuna määratud kohustused (karistused) on vägagi karmid, vootes arvesse et tegemist on alaealistega, ning et tegemist on II astme kuritegudega.

Tabel 6. Süüteoga tekitatud kahju ja selle hüvitamine

	Süüteoga tekitatud kahju			
	ei		jah	
	N	%	N	%
Kas hüvitatud andmed puuduvad	136	100.0%	3	2.5%
ei	0	0.0%	77	63.1%
jah	0	0.0%	42	34.4%

Analüüsitud määrustest 68% sisaldasid informatsiooni kahju olemasolu kohta. Nendest määrustest, kus oli vastav info olemas, 47% oli süüteoga kahju tekitatud ning 53% juhtumitest kahju puudus. Määruste analüüsimisel selgus et mitmetel juhtudel kahju tekkis, kuid resolutsioonis puudus kahju hüvitamise kohustus. Täpsemini, kahju hüvitamise kohustus oli määratud 34% juhtumite puhul. See võis olla põhjustatud mitmete faktoritega, näiteks kahju võis olla hüvitatud varastatud asja tagastamisega, heastamisega menetluse jooksul, või näiteks kannatanu ei ole esitanud tsiviilhagi. Seega analüüsis oli vaadeldud tekkinud kahju olemasolu ning see, kas see oli hüvitatud või mitte. Põhistamata määruste puhul puudus info kahju kohta.

Tabel 7. Kahju hüvitamise suurus resolutsiooni kohaselt

	Kahju suurus (euro)	N	Osakaal	Osakaal (puuduvad juhtumid ei ole arvestatud)
	1-30	5	1,3%	7,2%
	31-50	9	2,3%	13,0%
	51-80	8	2,1%	11,6%
	81-110	7	1,8%	10,1%
	111-140	1	0,3%	1,4%
	141-170	4	1,0%	5,8%
	171-200	2	0,5%	2,9%
	201-300	12	3,1%	17,4%
	301-400	3	0,8%	4,3%
	400 ja rohkem	18	4,6%	26,1%
	KOKKU	69	17,8%	100,0%
Puuduvad	andmed puuduvad	319	82,2%	
KOKKU	388	100.0		

Resolutsioonide kohaselt 69 juhtudel oli süüdlastele määratud kahju hüvitamise kohustus. Kahju suurus ei ole fikseeritud summa, vaid sõltub igal konkreetsel juhul esinevatest asjaoludest, seega käesoleva töö raames ei ole võimalik esile tuua kõik kahju suurused, mis olid määratud, seega tabelis 7 on toodud määratud kahju suuruse suurused, mis on jaotatud kategooriatesse. Üllatavalt saab märkida, et 26% juhtumitest määratud kahju hüvitamise suurus ületas 400 EUR, 17% juhtumitest kahju suurus jäi vahemikusse 201-300 EUR. Ligi 35% juhtumitel kahju suurus jäi vahemikusse 31-110 EUR. Oli arvestatud keskmine kahju suurus kõikide andmete põhjal, ning see moodustab 492,44 EUR. Autori seisukohalt selline kahju suurus on vägagi suur ning võib osutada nii alaealise kui ka tema vanemate (eestkostjate) jaoks suureks koormuseks. Oluline on toonitada, et kahju hüvitamise kohustus enamasti oli kasutatud koosmõjus teiste kohustustega nagu ÜKT tegemine või isegi trahvi tasumine, millele veel lisandusid ka menetluskulud. Sellest tulenevalt saab öelda, et juhtudel, kus süüteo tagajärjel tekkis varaline kahju kasutatav karistamise praktika on vägagi karm ning ebaproportsionaalselt koormav.

Tabel 8. Kohustuste täitmise tähtaeg.

Kohustuste täitmise tähtaeg (kuudes)		N	Osakaal	Osakaal (puuduvad juhtumid ei ole arvestatud)
	1	3	0,8%	1,4%
	2	7	1,8%	3,2%
	3	26	6,7%	11,8%
	4	36	9,3%	16,3%
	5	53	13,7%	24,0%
	6	93	24,0%	42,1%
	7	2	0,5%	0,9%
	ÜKT 4 , KH 2	1	0,3%	0,5%
	Kokku	221	57,0%	100,0%
	Andmed puuduvad	167	43,0%	
KOKKU		388	100,0%	

Veel üheks oluliseks nähtuseks, mis vajab analüüsi on kohustuste täitmise tähtaeg. Üldjuhul, kohustuste täitmise tähtaeg on ette nähtud kõikide resolutsioonis märgitud kohustuste täitmiseks. KrMS § 202 kohaselt maksimaalne kohustuste täitmise kriminaalasja oportuuniteediga lõpetamise määruste puhul on 6 kuud. Nii nagu selgub tabelist, 43% juhtumitel (167 juhtumitel) määrustest ei olnud välja loetav, millise aja jooksul tuleb süüdlasel täita määratud kohustusi. Ülejäänud 57% juhtumitest analüüsist selgub, et kõige tihedamini kohustuste täitmiseks määrati 6 kuune tähtaeg- 24% juhtumitest. Kaks korda kohustuste täitmise tähtajaks oli määratud 7 kuud (0,5%), see omakorda läheb seaduse regulatsiooniga vastuollu. Ühel juhul prokuratuur lähenenud erinevalt teistest juhtumitest, ning määras täita ÜKT tegemise kohustuseks 4 kuud, ning kahju hüvitamiseks 2 kuud. Arvutades keskmist kohustuste täitmise tähtaega võib öelda, et selleks on 4,9 ehk olemuslikult 5 kuud.

Analüüsitud olid ka kättesaadavad menetluse uuendamise määrused. Menetluse uuendamise võimalus on ettenähtud KrMS § 202 regulatsiooniga juhtudel kui kohustused jäetakse täitmata määratud tähtaja jooksul. Olemasolevate andmete kohaselt menetlust oli uuendatud kokku 26 juhtudel. Enamusel juhtudel uuendamine oligi põhjustatud sellega, et kohustusi ei ole õigeaegselt täidetud. Siinkohal tuleb märkida et erandlikel juhtudel määrustes oli märgitud, et kohustuste mitteõigeaegne täitmine oli põhjustatud süüdlase füüsilise seisundiga. Tavaliselt menetluse uuendamisel tehakse uue määruse, millega lõpetatakse menetlust ning määratakse uusi kohustusi, milleks mõnikord võib olla ka mittetäidetud kohustuste täitmine.

Menetlusliigi valiku osas oli leitud, et enamikel juhtudel peamiseks põhjuseks osutus olla avaliku huvi puudumine, süü suurus (süü ei olnud suur), samuti määrustes tihti toonitati süüdlase enda kahetsust ning süü ülestunnistamist. Sageli on menetlusliigi põhjenduseks välja toodud ka süüdlase alaealisust. Teatud määrustes oli toonitatud ka meetmete valiku üld-ja eripreventiivne eesmärk. Üldiselt saab öelda, et menetlusliigi valiku puhul määruse koostamisel on pigem tegemist formaalse nüansiga. Suur osa määrustest oli ka põhistamata, ehk siis puudus üldse mingisugune selgitus mõjutusvandi rakendamise kohta. Menetlusliigi valiku puhul saab öelda, et harvadel juhtudel prokuratuuride poolt oli põhjalikult analüüsitud mõjutusvahendi kasutamist.

3.2. Menetluskulud

Menetluskulude puhul on tegemist eraldiseisva rahalise kohustusega, mis on vahetult seotud menetluse jooksul tekkinud kulutuste hüvitamisega. Nendeks kuludeks võivad olla näiteks kaitsjatasu või ekspertiisi kulud. Autori seisukohalt nimetatud nähtus omab suurt rolli kogu regulatsiooni tõhususe analüüsimisel. Kuigi otseselt ei saa pidada menetluskulude kandmise kohustust mõjutusvahendina, võrreldes kindla summa tasumise kohustusena, selle kandmine süütegija poolt on KrMS § 202 rakendamise eelduseks, Ning vaatamata nende rahaliste vahendite otstarbele (menetluskulude hüvitamine) süüdlase jaoks tähendab nimetatud kohustus rahaliste vahendite tasumist.

Tabel 9. Menetluskulude jaotus

Kes kannab menetluskulusid		N	Osakaal
	isik	352	90,7%
	riik	35	9,0%
	riik, isik	1	0,3%
	KOKKU	388	100,0%

Eelpool toodud tabelis on analüüsitud menetluskulude jaotust isiku (süüdlase enda) ja riigi vahel. Menetluse jooksul tekkivad erinevad kulutused, nendeks peamiselt on olnud kaitsjatasu, kuid teatud juhtudel olid läbiviidu ka ekspertiisid, mille maksumus on samuti kulude osa. Menetluskulude osas on KrMS § 202 suhteliselt range- nimelt selle kohaselt menetluskulud jäävad süüdlase enda kanda. Kuid vaatamata sellele mõned prokuratuurid teatud juhtudel on ikkagi kõrvale kaldunud seaduse regulatsioonist. Nii eelpool toodud tabelist nähtub, et enamikel juhtudel- 91% on resolutsiooni kohaselt menetluskulud jäetud isiku enda kanda, kuid 9% juhtudel- riigi kanda. Ühel juhul menetluskulud olid jaotatud osadeks ning jäetud mõlema-

nii riigi kui ka isiku kanda. Siinkohal oleks huvitavaks nähtuseks vaadelda, millised prokuratuurid on määranud menetluskulude kandmist riigile. Nii kõige rohkem, täpsemalt 27 juhtudel on menetluskulud jäetud riigi kanda Viru Ringkonnaprokuratuuri poolt, Põhja Ringkonnaprokuratuuri poolt olid jäetud menetluskulud riigi kanda 5 juhtudel, ning Lääne ja Lõuna Ringkonnaprokuratuuride pool mõlemal 2 juhtudel. Sellest saab järeldada, et enamasti KrMS § 202 sätestatud printsiibist on kõrvale kaldutud Viru Ringkonnaprokuratuuris. Teised prokuratuurid on seda teinud erandlikel juhtudel. Autori seisukohalt selline praktika võiks olla kasutatud tihedam ning prokuröridel peaks olema kaalutlusõigus menetluskulude jaotuste suhtes.

Tabel 10. Menetluskulude suurus

Menetluskulud (eurodes)		N	Osakaal	Osakaal (puuduvad juhtumid ei ole arvestatud)
	1-30	26	6,7%	7,7%
	31-50	91	23,5%	26,9%
	51-80	65	16,8%	19,2%
	81-110	45	11,6%	13,3%
	111-140	24	6,2%	7,1%
	141-170	26	6,7%	7,7%
	171-200	14	3,6%	4,1%
	201-300	21	5,4%	6,2%
	301-400	16	4,1%	4,7%
	400 ja rohkem	10	2,6%	3,0%
	KOKKU	338	87,1%	100,0%
	Andmed puuduvad	50	12,9%	
KOKKU		388	100,0%	

Nii nagu kahju suurust menetluskulutusi on määratud igal juhul individuaalselt, kuna mõistlikult arvates ei olnud võimalik käesoleva magistritöö raames välja tuua kõiki nähtusi, tabelis 10 on toodud menetluskulude suurus kategooriate kaupa. Võrreldes kahju hüvitamise suurusega menetluskuludel on olukord optimistlikum. Nii enamikel juhtudel 27% menetluskulude suurus jäi vahemikusse 31-50 EUR, 19% juhtudel vahemikusse 51-80 EUR. Kuigi sellised suurused on endiselt koormavad alaealise jaoks, kellel puudub sissetulek ikkagi see tundub olevat mõistlik ja võimalik tasumiseks. Kuid on olnud ka äärmusi, nii 3% juhtudel menetluskulude suurus ületas 400 EUR. Üldiselt saab öelda, et keskmine menetluskulude suurus moodustas umbes 115 EUR.

3.3 Mõjutusvahendid

Praktika analüüsi kesksel kohal on olnud kohaldatavad mõjutusvahendid. Analüüsi jooksul selgus, et mõjutusvahendina oli peamiselt kasutatud ÜKT, rahalised kohustused (kindel summa riigituludesse, mida tihedamini seostatakse trahviga) ja harvadel juhtudel mõjutusvahendina oli määratud sotsiaalprogrammi läbimist. Eelnevalt üldiste andmete analüüsis oli märgitud ka kahju hüvitamise olemasolu. Kuigi seda vaadeldakse taastava õiguse idee valduses mõjutusvahendina, käesolevas magistritöös leitakse, et kahju hüvitamise puhul ei ole tegemist mõjutusvahendiga vaid iseseisva meetmena, mille eesmärk ei ole niivõrd süüdlase isiku mõjutamine, vaid kannatanule tekitatud kahju hüvitamine. Alljärgnevalt vaadeldakse eraldi mõjutusvahendite kohaldamise praktikat.

3.3.1 ÜKT

Üldkasuliku töö tegemise kohustuse määramine nagu selgus tabelist 5 toodud andmetest oli enim kasutatud mõjutusvahend alaealiste suhtes süüasjades, mis oli lõpetatud KrMS § 202 alusel. Kuna tegemist on enim kasutatava karistusliigina oleks mõistlik vaadelda, kuidas see näeb välja Eestis. Kui süüdlasele määratakse ÜKT tegemise kohustus, siis sellega üldjuhul tegeleb kriminaalhooldajate osakond, mis omakorda allub Justiitsministeeriumile. ÜKT korraldamist reguleerib Eestis Üldkasuliku töö korraldamise määrus¹⁰⁰. Kindlasti Justiitsministeerium ei saa tagada kõigile süüdi mõistetud isikutele töökohti, seega kriminaalhooldusosakonna töötaja eesmärkideks saab nimetada peamiselt lepingute sõlmimist ÜKT korraldajatega (tööandjatega), kohtueelse ettekanne vormistamist ning järelevalve teostamist. KarS §69 ega Üldkasuliku töö korraldamise määrus § 3 regulatsioonidest tulenevalt seadusandja ei sea tööandjatele piiranguid või erinõudmisi, peamine kriteerium, on see, et tööandjal oleks pakkuda tööd, mis on ühiskonnale kasulik¹⁰¹. Kuid seejuures tuleb eelistada tööandjana kohalikuomavalitsuse asutust või mittetulundusühingu. Töö korralduse poolest on oluline järgida, et pakutavat tööd oleks võimalik teostada õhtusel ajal või nädalavahetustel. Selliselt tagatakse alaealise võimalust tegeleda oma koolikohustustega. Tööandja, pakkudes tööd peab arvestama, et pakutav töö vastaks vähemale ühele alljärgnevatest tingimustest:

1. Aitaks likvideerida kuriteo tagajärgi

¹⁰⁰ Üldkasuliku töö korraldamise määrus RT I, 15.07.2015, 6

¹⁰¹ A. Kruusement. Üldkasulik töö – mis see on? -Juridica VI/2003 lk 438

2. Oleks ümbruskonna heakorrastusega seotud füüsiline töö
3. Aitaks kaasa vanurite ja puuetega inimeste eest hoolitsemisele
4. Oleks aktiivne panus kohaliku kogukonna hüvanguks
5. Ei konkureeriks palgaliste töökohtadega¹⁰²

Seega sisuliselt ei saa öelda, et ÜKT tegemise korralduse oleks tihedalt seotud kuriteoga või suunatud kuriteost tekitatud kahju heastamisele kooskõlas taastava õiguse ideega.

Rääkides ÜKT tulemuslikust üldiselt saab öelda, et seda peetakse heaks mõjutusvahendiks ning üldine suhtumine sellesse on pigem positiivne. Autor nõustub seisukohaga et alaealise mõjutamine raske füüsilise töö kaudu võiks mitte ainult olla tunduvalt parem, kui mõni teine mõjutusvahend, vaid samas olla hea õpetuslik viis käitumismudelite parandamiseks. Kuid seejuures tuleb toonitada, et ÜKT efektiivsust saab suurendada, kui ÜKT iseloom vastaks süüdlase kuriteole. Näiteks kehalise väärkohtlemise puhul oleks mõistlik suunata alaealist haiglasse või hooldekodusse ning teha seal ÜKT. Sellises keskkonnas alaealisel oleks võimalik aru saada isikute väärtusest ning selle kaudu aru saada ka oma tegude tagajärgedest. Või teiseks positiivseks näiteks võib tuua olukorda, kus alaealisega oli toime pandud rakse avaliku korra rikkumine, näiteks hoone, tänava või muu objekti rikkumine. Sellisel juhul mõistlikuks mõjutusvahendiks oleks töö tegemine, mis seisneb vahetult selle sama objekti parandamisega.

Tabel 11. Alaealistele mõistetud ÜKT tundide arv

ÜKT tundide arv		N	Osakaal	Osakaal (puuduvad juhtumid ei ole arvestatud)
	10-19	9	2,3%	3,0%
	20-29	15	3,9%	5,1%
	30-39	35	9,0%	11,8%
	40-49	63	16,2%	21,3%
	50-59	50	12,9%	16,9%
	60-69	58	14,9%	19,6%
	70-79	10	2,6%	3,4%
	80-89	36	9,3%	12,2%
	90-99	5	1,3%	1,7%

¹⁰² K. Viilmann. Üldkasuliku töö korraldus ja 2013 aasta retsidiivsus. Tallinn 2016

	100 ja rohkem	15	3,9%	5,1%
	KOKKU	296	76,3%	100,0%
	Andmed puuduvad	92	23,7%	
KOKKU		388	100,0%	

Tabelis 11 on toodud määratud ÜKT tundide arvud. Need on eraldi jaotatud kategooriatesse. Tabeli andmetest selgub, et ÜKT tegemise kohustust on määratud kokku 296 juhtudel. Nendest 21% juhtumitest ÜKT tegemise kohustuse suurus jäi vahemikusse 40-49 tundi, 20% juhtumitest ÜKT suurus resolutsiooni kohaselt oli 60-69 tundi. Märkimisväärseks on asjaolu, et 5% juhtumitest määratud ÜKT arv ületas 100 tunde. Keskmiselt saab öelda, et määratud ÜKT tundide arv on 53 tundi. Autor on seisukohal, et nimetatud arvu võib pidada mõistlikuks ÜKT tundide arvuks, ning eeldusel et üldkasuliku töö iseloom on sobiv konkreetsele juhtumile saab öelda, et selle aja eest isikut saab piisavalt ning efektiivselt mõjutada, selliselt, et alaealine saaks oma tegudest aru, kuid samas kohustus ei muutu üleliigselt koormavaks näiteks õpilase suhtes.

3.3.2 Sotsiaalprogramm

Sotsiaalprogrammi puhul on tegemist veel ühe mõjutusvahendi võimalusena. Mis olemuslikult tähendab, et süüdlast karistamise asemel suunatakse sotsiaalprogrammisse, ning tal on kohustus läbida selle. Üldiselt leitakse, et sotsiaalprogrammi mõju alaealisele on vägagi positiivne, ning selle mõjutusvahendi kohaldamine ei ole alaealise suhtes ebamõistlikult karistatav või koormav, ja seega on soovitatav. Alljärgnevalt analüüsitakse sotsiaalprogrammissse suunamise praktika mõjutusvahendina.

Tabel 12. Sotsiaalprogrammi läbimine kohustusena

Sotsiaalprogramm	N	Osakaal	Osakaal (puuduvad juhtumid ei ole arvestatud)
"Murdepunkti jätkuprogramm"	2	0,5%	9,5%
"Puhas Tulevik"	1	0,3%	4,8%
ART	1	0,3%	4,8%
jah	5	1,3%	23,8%
MDFT	12	3,1%	57,1%
KOKKU	21	5,4%	100,0%

	Andmed puuduvad	367	94,6%	
KOKKU		388	100,0%	

Eelpool toodud tabelist selgub, et sotsiaalprogrammi mõjutusvahenina ehk kohustusena, oli kasutatud väga vähe- üksnes 5,4% kõikidest juhtumitest ehk 21 korras. Seejuures kõige rohkem oli kasutatud MDFT programmi, mille sisu ning mõju kirjeldatakse edaspidi. 5 juhtumil, ehk 1,3% kõikidest juhtumitest prokuratuuri määruses ei olnud täpsustatud millist programmi peab alaealine läbima. Muudeks määratud sotsiaalprogrammideks olid määratud "Puhas tulevik" "Murdepunkti jätkuprogramm" ja "ART" programm. Kuid neid on kasutatud erandlikel juhtudel. On oluline märkida, et uurides eelpool kirjeldatud programme on raske leida usaldusväärset informatsiooni nende kohta. Nii näiteks sotsiaalprogrammi "Puhas tulevik" kohta on olemas vaid mõned artiklid ajakirjanduses. Puuduvad ametlikud andmed, mis kirjeldaksid programmi sisu, korraldust ning tulemuslikkust.

Veel üheks huvitavaks nähtuseks on see kuidas sotsiaalprogrammi valik mõjututusvahendina on jaotatud prokuratuuride vahel. Kuigi sotsiaalprogrammi on valitud üksnes 21 juhtumitel, 13 nendest leidsid aset Viru Ringkonnaprokuratuuris. Lääne Ringkonnaprokuratuuris kasutati sotsiaalprogrammi mõjutusvahendina 6 juhtudel Põhja Ringkonna prokuratuuri poolt oli määratud sotsiaalprogrammi läbimine ainult 2 korral. Lõuna prokuratuuri poolt ei ole kasutatud sotsiaalprogrammi mõjutusvahendina ühtegi korda. Kindlasti, selline statistika ei pruugi näidata kindla tendentsi sotsiaalprogrammide rakendamise osas, kuna üldiselt nähtust sotsiaalne programm on kasutatud väga vähe. Selline statistika on pigem kurvastav, kuna teadlased ning uuringud on korduvalt toonitanud, et sotsiaalsed programmid võivad omada suuremat tulemuslikkust ning olla sobivamaks meetmeks alaealise mõjutamiseks. Lõuna ringkonnaprokuratuur ei ole kordagi rakendanud sotsiaalprogrammi mõjutusvahendina. Huvitav on seejuures asjaolu, et varasem KrMS § 202 regulatsioon ei näinud ette võimaluse suunata alaealist sotsiaalprogrammis, ning 2008 läbi viidud uuringu¹⁰³ käigus avastati, et prokurörid leiavad, et KrMS § 202 rakendamise puhul on olemas vähe võimalusi mõjutusvahendi valiku jaoks- kas ÜKT või rahaline kohustus, ning prokurörid on väljendanud oma seisukoha, et oleks tihti peale mõistlik suunata alaealist sotsiaalprogrammis, kuid sellist võimalust ei ole. Praeguseks, seaduse regulatsioon näeb ette sellise võimaluse, kuid nagu selgub praktikas seda endiselt peaaegu ei kasutata. Ei saa välistada, et see on põhjustatud asjaoluga, et sotsiaalprogramm ei ole kättesaadav teatud regioonil.

¹⁰³ A. Markina, M. Märtson. Alaealiste karistuste tulemuslikkus, Tallinn 2008

MDFT puhul on tegemist mitmedimensioonilise pereteraapia programmiga, mis on mõeldud noorukitele, kes tarvivad psühhoaktiivseid aineid, hälbiva käitumise ja sellega seonduvate käitumuslike ja emotsionaalsete probleemide kohtlemiseks. Sisuliselt tegemist on programmiga, milles saavad osaleda noorukid vanuses 11-19 kellel esinevad käitumisprobleemid. Üheks oluliseks tingimuseks on see et paralleelselt noorukiga programmis peab osalema vähemalt üks pereliik.¹⁰⁴ Nimetatud sotsiaalprogrammi eesmärkideks alaealise puhul on arendada iseseisvat toimetulekut ja emotsioonide reguleerimist, parandada probleemilahendamise oskusi, parandada sotsiaalset kompetentsust, leida alternatiive sõltuvusainete tarvitamisele ning hälbivale käitumisele. Vanemate puhul on fookus vanemliku meeskonnatöö täiustamisel ja vanemliku praktika parandamisel¹⁰⁵. Kogu programm on individuaalse lähenemisega ning selles osaleb kvalifitseeritud terapeut, kes on eelnevalt läbinud vastavat koolitust. Rääkides sellest kuidas teostatakse nimetatud sotsiaalset programmi saab välja tuua kolm peamist etappi- usaldussuhe loomine, probleemide väljaselgitamine ja vahetu muudatuste katsetamise etapp, ning viimaseks etappiks on tulemuste kinnitamine¹⁰⁶. Samas ametlikest allikatest ei loe selgelt välja milliste vahendite kaudu eelnimetatud etapid on teostatud. Üldiselt MDFT on näidanud häid tulemusi kuriteo tase vähendamises alaealiste seas üle maailma, seda programmi on soovitatud mitmetes riikides ning on nimetatud eeskujulikus vahendiks alaealiste hälbiva käitumise parandamiseks¹⁰⁷. Nimetatud programm on kasutusel Eestis 2015 aastast.

Eelduslikul ei saa veel tänapäeval hinnata nimetatud programmi tulemuslikkust, selle kohta puudub kindel statistika Eestis, ega pole seni tehtu praktilisi analüüse. Seda on võimatu teostada ka põhjusel, et MDFT sotsiaalprogrammina on seni vähem kasutatud- nimetatud asjaolu selgelt nähtub tabelist 12, . MDFT on tänapäeval praktiliselt ainus sotsiaalprogramm, mida menetlevad organid saavad kasutada mõjutusvahendina. Autor on seisukohal et ühest programmist ei piisa selleks et oleks võimalik rääkida alaealiste kuritegevuse vähendamisest või ennetamisest. Lisaks ühe programmi rakendamine ei taga suurt tulemuslikkust, kuna üks ja sama programm ei pruugi sobida kõikidele. Samas Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskuse

¹⁰⁴ MDFT - Introduction to Estonia. Kees Mos, Tallinn 2014 <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/mdft-introduction-estonia>

¹⁰⁵ <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/mdft>

¹⁰⁶ <http://www.mdft.org/>

¹⁰⁷ ibid

RAKE Tõsiste käitumisprobleemidega lastele ning nende peredele suunatud tõenduspõhiste programmide võrdlev uuringus¹⁰⁸ analüüsitud veel kaks teist sotsiaalset programmi- MST ja FFT, kuid on leitud et MDFT kasutamine oleks otstarbekam.

3.3.3 Kindel summa riigituludesse ehk trahv

Kindel summa riigituludesse olemuslikult tähendab süüdlase jaoks trahvi maksmist. See summa ei ole suunatud kannatanule, vaid otseselt riigile, seega omab pigem karistatavat iseloomu. Analüüsi kohasel ei ole võimalik siduda nimetatud mõjutusvahendi kasutamist kuriteo iseloomuga, seda on kasutatud nii varguse, kehalise väärkohtlemise, kui ka muude süütegude puhul. Samuti rahalise kohustuse määramist ei ole võimalid siduda varalise kahju olemasoluga. Prokuratuurid ei selgita, miks seda mõjutusvahendit on eelistatud teistele.

Tabel 13. Rahaliste kohustuste suurus

Trahv (eurodes)		N	Osakaal	Osakaal (puuduvad juhtumid ei ole arvestatud)
	123.16	1	0,3%	2,4%
	150.00	6	1,5%	14,3%
	200.00	5	1,3%	11,9%
	228.00	1	0,3%	2,4%
	250.00	1	0,3%	2,4%
	300.00	2	0,5%	4,8%
	320.00	1	0,3%	2,4%
	335.00	3	0,8%	7,1%
	355.00	5	1,3%	11,9%
	390.00	6	1,5%	14,3%
	395.00	1	0,3%	2,4%
	398.00	2	0,5%	4,8%
	400.00	5	1,3%	11,9%
	500.00	3	0,8%	7,1%
	KOKKU	42	10,8%	100,0%
	Andmed puuduvad	346	89,2%	
KOKKU		388	100,0%	

Ülalpool toodud tabelist selgub, et 388 juhtumitest rahaline karistus oli kasutatud 42 juhtudel, ehk 11% kõikidest juhtumitest. Trahvi suurus varieerub, 123,16 EUR -st kuni 500 EUR-ni.

¹⁰⁸ Tõsiste käitumisprobleemidega lastele ning nende peredele suunatud tõenduspõhiste programmide võrdlev uuring. Tartu Ülikooli sotsiaaldeadulike rakendusuuringute keskus RAKE, Tartu 2014

Keskmise trahvi suurus moodustab 315 EUR. Autor on seisukohal et selline kohustus on ebamõislikult koormav alaealise suhtes. Juhul kui alaealisel puudub sissetulek, kohustused jäävad alaealise vanemate kanda. 2014 aastal Eestis oli miinimum palgamääraks 355 EUR, ning 2015 aastal 390 EUR¹⁰⁹ ilma maksude väljaarvestamiseta. See tähendab, et olemuslikult keskmise trahvi suurus on suurem, kui minimaalne summa, mida isik on õigustatud kätte saama kuus. Samuti tuleb meele pidada, et trahvi tasumise puhul on eelnevalt leitud, et tegemist ei ole just kõige tõhusama mõjutusvahendina. Sellel ei ole õpetusliku ega rehabilitatsiooni funktsiooni, see ei ole seotud kuriteo iseloomuga, seega tegemist on puhtalt karistatava meedega. Kui eeldada, et rahaline kohustus oli valitud mõjutusvahendina põhjusel, et see oli alaealise või tema perekonna jaoks taskukohane, siis selle mõjutusvahendi kohaldamine jääb veelgi rohkem küsitavaks, kuna sellisel juhul alaealise jaoks karistus jääb märkamatuks.

¹⁰⁹ Miinimumpalga määrad Eestis aastatel 2014-2015 <https://www.stat.ee/29949>

4. Ettepanekud

Eelnevalt on toodud Eestis olemasoleva KrMS § 202 regulatsiooni praktilise kohaldamise analüüs. Nimetatud analüüs oli vajalik selleks, et välja selgitada, millised on nimetatud sätte kohaldamise tagajärjed. Üksnes seadusliku regulatsiooni analüüsist ei piisa, et välja selgitada sätte kohaldatavust ning ulatust. Kuna VTK-s on toodud ettepanek muuta seaduse regulatsiooni, tuuakse käesolevas töös võimalikke ettepanekuid seaduse regulatsiooni muutmiseks. Täiendavalt tuleb märkida, et regulatsiooni muutmine on üldiselt suunatud alaealiste kuritegevuse vähendamisele ning ennetamisele. Selle tagamiseks ei piisa üsknes muudatusest seaduses, seega tuuakse ka täiendavaid ettepanekuid, mis võiksid aidata alaealiste kuritegevuse olukorra parandamiseks.

4.1 Ettepanekud seaduse regulatsiooni muutmiseks

Käesolevas magistritöös on analüüsitud kehtiva õiguse (KrMS § 202) regulatsioon ning samuti on analüüsitud ka nimetatud regulatsiooni rakendamise praktikat. Analüüsist selgub, et KrMS § 202 regulatsioon on suhteliselt karm ning menetleval organil (prokuratuuril või kohtul) ei ole väga suurt kaalutlusruumi. Mõjutusvahendite valik on samuti piiratud ning mõned vahendid on vähe kasutatavad. KrMS § 201 tühistamise juhul, peaks eelduslikult just KrMS § 202 olema uus kohaldatav säte, mille alusel võiks lõpetada süüasju, mida varem oleks võimalik lõpetada KrMS § 201 alusel. Praegusel juhul, oleks antud regulatsioon liiga karistav alaealise suhtes. Sellest tulenevalt teeb autor järgnevaid ettepanekuid KrMS § 202 regulatsiooni muutmiseks:

- Anda menetlevale organile suuremat pädevust ja kaalutlusruumi alaealiste süüasjade lahendamisel.

Nimetatud ettepaneku all on mõeldud menetleva organi võimalust vaadelda regulatsiooni raames igat juhtumit eraldi ning kohaldada sobivat mõjutusvahendit. Uue seaduse regulatsiooni piirid peaksid olema tunduvalt laiemad. Samas regulatsiooni ei saa muuta leebemaks, selle kasutamine peaks olema võimalik nii kergemate (7-13 aastaste isikute poolt toimepandud kuriteod, pisivargus, koolikaklus) kui ka tõsisemate kuritegude puhul (vargus jms). Selle saavutamises tuleb laiendada menetlusorgani kaalutlusruumi. See võiks puudutada ka menetluskulude jaotust. KrMS § 201 rakendamisel kandis menetluskulusid riik, KrMS § 202 rakendamise eelduseks on süüdlase poolt menetluskulude kandmine. Tundub loogiline, et

otstarbekam oleks, kui menetleval organil oleks võimalus otsustada menetluskulude osas iga konkreetse juhtumi puhul eraldi ning kui kuriteo iseloomu, raskuse, tagajärgede ja muude asjaolude hindamisel leitakse, et menetluskulutuste kandmine oleks ebamõistlik vahend (näiteks, kui süüdlasel puudub sissetulek, või kui rahaline kohustus oleks tema eestkostjate suhtes koormav), või kui alaealist oleks võimalik mõjutada teiste mõjutusvahendite kaudu, siis menetluskulud võiksid jääda riigi kanda. Praegu menetleval organil sellist võimalust regulatsiooni kohaselt ei ole, kuigi praktikas teatud juhtudel seda kasutatakse. Kaalutlus õigus peab olema laiendatud ka mõjutusvahendite kohaldamise loetelule. Nii näiteks peaks menetleval organil olema võimalus kohaldada KrMS § 202 õpetusliku vestlust juhtudel, kui on tegemist näiteks tavapärase kaklusega koolis. On veidi imelik eeldada, et alaealine, kes osales kakluses koolis, peaks tegema ÜKT või tasuma trahvi või menetluskulusid. Muudetud regulatsioon peaks võimaldama menetlevale organile suuremaid diskretsiooni võimalusi. See võimaldaks individualiseeritumat lähenemist ja selle kaudu võib olla leitud sobiv ning mitte ebaproportsionaalselt karistav mõjutusvahend.

- Sisestada regulatsiooni taastava õiguse rakendamise ideed.

Rääkides taastavast õigusest, räägitakse sageli justnimelt rakendamise praktikast, üldjuhul taastava õiguse ideed ei ole sisestatud regulatsiooni. Üks võimalustest oleks sisestada seda sellisel kujul, et menetleval organil oleks võimalus määrata alaealise kohustuseks tekitatud kahju otsest heastamist. Praegune regulatsioon näeb ette ainult kahju hüvitamise võimalust. Selle all peetakse varalise kahju hüvitamist rahasumma maksmise kaudu. Seda saab teha üksnes siis, kui vastav kahju on tekkinud ning kui seda saab hinnata. Näiteks olukordadel, kui süüdlase poolt on rikutud pargi aed või mälestussammas, sellisel juhul kahju hüvitamine ei ole võimalik. Samas ei saa eirada selle tekkimist. Seda oleks võimalik heastada mitterahaliste vahendite kaudu- töö tegemise kaudu, ning konkreetse objekti parandamise kaudu. Seda ei saa tagada regulatsiooni siseselt ÜKT määramisel. Seega regulatsioonis peab sisalduma võimalus heastada (mitte hüvitada) tekkinud kahju. Kehtivas regulatsioonis puuduvad taastava õiguse elemendid, need peaksid olema eelistatud karistavatele mõjutusvahenditele ning selle tagamiseks tasub neid sisestada kehtivasse õigusesse või kehtestada taastava õiguse printsiipide ülemuslikust karistava põhimõtte suhtes.

- Pikendada kohustuste täimise tähtaegasid.

Kui kuriteod, mida sai lõpetada varem KrMS § 201 alusel peaksid olema lõpetatud KrMS § 202 alusel, peaks see tähendama, et süüdlaseks võiksid olla ka nooremad alaealised (7-13 aastat). Niivõrd noorte süüdlaste puhul peaks olema pikem kohustuste täitmise periood. Samuti võib

märkida, et praktikaanalüüsi raames oli välja selgitatud, et peamiseks menetluse taastamise põhjuseks oli asjaolu, et määratud kohustused ei olnud täidetud määratud tähtajaks. Sellisel juhul menetlust oli taastatud ning tihti lõpetatud jättes süüdlasele kanda täitmata jäetud kohustused. Ehk sisuliselt oli lihtsalt pikendatud kohustuste täitmise tähtaega. Kui seadusega oleks ette nähtud võimalus pikendada kohustuste täitmise tähtaega menetleva organi ettenägemisel, siis saaks vältida täiendavaid menetlustoiminguid (menetluse taastamine ning uuesti lõpetamine). Pikema kohustuste täitmise tähtaja määramine peab olema kasutatud erandlikel juhtudel, kuid selline võimalus peaks olema ette nähtud.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et regulatsioon peaks olema universaalsem, laiem- ehk menetleval organil peaks olema võimalus KrMS § 202 regulatsiooni raames otsustada kuivõrd ranget karistust kohaldada, arvestades süüdlase isiksust, kuriteo tõsidust ja muid asjaolusid.

4.2 Muud ettepanekud

Üksnes seaduse muudatustest ei piisa selleks, et parandada olukorda terviklikult. Peale seaduse regulatsiooni on oluline ka selle rakendamine ehk praktiliselt tehtud määruste elluviimine. Siinkohal saab pakkuda täiendavaid ettepanekuid.

Peaks pöörama suuremat tähelepanu kohaldatavatele mõjutusvahenditele. Nii mõjutusvahedite kohaldamisel peab arvestama kohustuste taastava eesmärgiga ning jälgida, et mõjutusvahend ei muutuks karistuseks. See puudutab eeskätt ÜKT tegemist. Menetleval organil ei ole võimalik ÜKT määramisel määrata ka selle sisu, kuna sellega tegeleb teine institutsioon. Kuid kriminaalhooldusosakonnal peab olema võimalus seostada ÜKT sisu toimepandud kuriteoga. Taastav iseloom peab olema peamiseks kriteeriumiks sobiva ÜKT viisi valimisel. Võimalik, et teatud juhtudel süüdlase ÜKT eesmärk ei peagi olema üldine ning suunatud kogu ühiskonna kasuks, teatud juhtudel ÜKT sisu võib olla suunatud konkreetse isiku tekitatud kahju heastamisele (mitte kogu ühiskonnale). Teisiti öeldes, peab olema võimalus isikustatud lähenemiseks. See on eriti oluline alaealiste puhul, kuna kuritegude puhul on oluline mitte karistus vaid õppetund konkreetsest olukorrast ning selle eesmärgi saavutamiseks on vaja läheneda igasse juhtumisse individuaalselt.

Teiseks oluliseks ettepanekuks oleks sotsiaalsete mõjutusvahendite levitamine. Nagu selgus analüüsist, on sotsiaalprogrammidesse suunamist kasutatud väga vähestel juhtudel, kuid samas teiste riikide praktika näitab, et sotsiaalprogrammide mõju on tunduvalt suurem võrreldes teiste

karistavate mõjutusvahenditega. Eestis selline praktika olemuslikult puudub. Sotsiaalseid programme hakati rakendama üksnes 2015 aastal, ning neid on kasutatud äärmiselt vähesel määral. Probleemiks on ka see, et olemuslikult puudub sotsiaalprogrammide puhul valik. Praegu on kasutuses vaid mõned programmid, ning ainult üks nendest (MDFT) on piisavalt uuritud ning tõestanud oma tulemuslikkust. Seega ettepanekuks oleks teiste sotsiaalprogrammide kasutamise laialdasem võimaldamine.

Üheks võimalikuks alternatiiviks võib olla sotsiaalne programm YES! (Youth Empowerment Seminar) . Selle puhul on tegemist mitmekülgse programmiga, mis on mõeldud noortele vanuses 12-19. Programm aitab noortel toimele tulla stressiga ning esile tulevate emotsioonidega, arendada oma sotsiaalseid oskuseid, suurendada enesekindlust ning annab motivatsiooni ja inspiratsiooni edaspidiseks tegutsemiseks ühiskonnas. Eelnimetatud saavutatatakse erinevate interaktiivsete ja sotsiaalsete protsesside abil, samuti oluliseks momendiks on tähelepanu tervislikule elustiilile. Nii pööratakse programmi raames tähelepanu füüsilise keha seisundile (jõukohased füüsilised harjutused) kui ka vaimse seisundile (meditatsioonide ja hingamistehnikate kaudu). Nimetatud programm on laialt levinud USA-s ning mõnedes koolides on see lausa kooliprogrammi osa). Seda programmi viiakse läbi ka Eestis. On läbi viidud erinevaid uuringuid seoses nimetatud programmiga ning on leitud, et nimetatud programmi läbinutel on tunduvalt alanenud agressiooni tase ja impulsiivne käitumine. Samuti on leitud, et nimetatud programm on soovitatav alaealiste vaimse ning psühholoogilise seisundi parenemiseks . Isiklikust kogemusest saab autor öelda, et nimetatud programmi tulemused on üllatavad ning avaldavad positiivset mõju alaealistele, aidates neil paremini teadvustada oma emotsioone, mõtteid ja prioriteete.

Veel üheks märkimisväärseks ettepanekuks võiks olla analüüsi kogumise süsteem, selle all peetakse silmas süsteemi, mille kaudu saab pidada regulaarset statistikat alaealiste süüasjade lõpetamise suhtes. Nii oli praktika analüüsil autori poolt koostatud koondtabel, milles oli välja toodud peamised andmed määrustest. Kui oleks olemas sarnane andmebaas, mis oleks täidetud jooksvalt, oleks kergem ja lihtsam vaadelda olemasolevaid regulatsiooni rakendamise probleeme. See tagaks kiiremat reageerimist ja sellega ka kiiremat lahendust esinenud probleemidele.

Kokkuvõtte

Alaealiste kuritegevuse probleem on olnud aktuaalne läbi aegade, seda kinnitab ka see, et tänapäeval alaealiste kuritegevuse vähendamine ning ennetamine on riigi kriminaalpoliitika peamiseks suunaks. Alaealiste käitumist on palju uuritud ning kõik uuringud leiavad, et nooruki käitumine erineb täiskasvanu inimese käitumisest, seega peab lähenemine alaealisse olema teistsugune. Alaealistele on loodud erinevaid seaduslike regulatsioone, kuid nad ei pruugi olla optimaalsed ning neid tuleb pidevalt täiendada, hinnates nende mõju ja efektiivsust.

Käesoleva töö eesmärgiks on eelkõige analüüsida teoreetilisi lähenemisi alaealiste süüasjade lõpetamisesse, uurida, mis on oportuuniteedi kasutamise eelised ja milliseid võimalusi pakub oportuuniteedi põhimõtte alaealiste süüasjade lõpetamiseks. Magistritöö raames on leitud et otstarbekuse printsiibi kasutamine on tõhusaks ja efektiivseks vahendiks kriminaalmenetluse kiirendamiseks ning selle menetluskulude vähendamiseks juhtudel, kui isiku süü toime pandud kuriteos ei ole suur ning selle menetlemiseks puudub avalik menetlushuvi. Selle kasutamise suureks eeliseks on võimalus muuta määratud karistust leebemaks. Samuti on leitud et sellel puudub stigmatiseeriv ehk hukkamõistev efekt. Oportuuniteedi kasutamise tingimuseks on kuriteo tagajärjel tekkinud kahju heastamine. Eelnimetatust saab järeldada, et oportuuniteedi puhul on tegemist menetluse lõpetamise võimalusega, mis tagab kiiremat, vähem kulukamat kohtlemist süüdlase suhtes. Selle kohaldamisel on võimalik leppida kokku süüdlasega ning määrata talle kohustused mis vastavad tema poolt toime pandud kuriteo raskusele. Selle tõttu oportuuniteedi kasutamine alaealiste, kui vanusegruppi suhtes, mis väärib erilist mittekaristatavat kohtlemist on eriti mõistlik ja otstarbekas. Oportuuniteedi põhimõtte kasutamine võimaldab menetleval organil teostada muu hulgas ka taastava õiguse ideid, mis on samuti käsitletud käesolevas töös. Nende puhul on leitud, et taastava õiguse printsiipide kohaldamine omab häid tulemusi alaealiste kuritegevuse vähendamises ning üldiselt alaealise mõjutamises.

Magistritöös on vaadeldud mõjutusvahendeid ning nende mõju alaealisele, ning on leitud, et vabaduse võtmine on äärmuslik ning rangelt mittesoovitav mõjutusvahend, mille mõju ei saa nimetada positiivseks. ÜKT suhtes on leitud, et üldiselt selle puhul on tegemist efektiivse ning mõistliku mõjutusvahendina tingimusel, et ÜKT töö iseloom vastab kuriteo heastamise eesmärgile. Sellel mõjutusvahendil puudub karistatav toime. Rahaliste kohustuste määramise

puhul on leitud, et nimetatud mõjutusvahendi kasutamist tuleb rangelt kaalutleda põhjusel, et sellel on olemas tugev karistatav mõju, ning see ei pruugi mõjutada alaealist põhjusel, et rahalised kohustused üldjuhul lasuvad vanematele alaealise sissetuleku puudumise tõttu. Täiendavalt on leitud, et sotsiaalprogrammi kasutamine mõjutusvahendina võib oluliselt vähendada kriminaalaktiivust alaealiste seas

Veel üheks magistritöö eesmärgiks oli vaadelda ka praktilist lähenemist oportuuniteedi kasutamisesse Eestis, nii seadusandluse kui ka praktika tasandil. Selle valguses oli analüüsitud põhjalikult kehtiva seaduse regulatsioon ning samuti ka VTK. Selle kohaselt kavandatakse seaduste regulatsioonide muudatusi, täpsemalt KrMS § 201 tühistamist. Käesoleva magistritöö peamiseks küsimuseks on see, kas olemasolev KrMS § 202 on võimeline asendada KrMS § 201 regulatsiooni selliselt, et kõik § 201 oleks võimalik lõpetada KrMS § 202 alusel. Ning kui ei, siis milliseid muudatusi oleks vaja teha, universaalse regulatsiooni loomiseks. Magistritöös on analüüsitud ja võrreldud seaduslike regulatsioonide, ning kuna asendusregulatsiooniks on KrMS § 202 siis on analüüsitud ka selle praktiline rakendamine.

Praktilise analüüsi jooksul on leitud üldiselt, et rakendatavad kohustused ehk mõjutusvahendid on alaealise suhtes ranged ja teatud juhtudel ka koormavad. Suureks probleemiks on menetluskulud. Neid eelduslikult kannab süüdlane ise, ehk alaealine, kellel üldjuhul puudub sissetulek. Seejuures on oluline märkida, et üldjuhul menetluskulude kandmine ei ole ainus määratav kohustus, vaid kaasnev kohustus, millele lisanduvad ka muud mõjutusvahendid. See teeb karistust koormavaks. Teiseks on leitud, et kõige rohkem mõjutusvahendina kasutatakse ÜKT tunde määramist. Kuigi seda peetakse pigem positiivseks mõjutusvahendiks, kuid ikkagi ÜKT sisu vajab erilist tähelepanu käesoleva mõjutusvahendi tõhususe parendamiseks. Analüüsi raames oli leitud ka veel üks suur murekoht, milleks on sotsiaalprogrammide kasutamine mõjutusvahendina. On leitud, et sotsiaalprogrammi esiteks kasutatakse mõjutusvahendina erandlikel juhtudel, vaatamata läbiviidud uuringute tulemustele, mille kohaselt on tuvastatud selle mõjutusvahendi efektiivsus. Ning teiseks probleemiks sotsiaalprogrammide puhul on vähesed valikuvõimalused. Saab öelda, et Eestis sotsiaalprogrammide kasutus ei ole levinud. Täiendavalt olemasoleva magistritöö raames on analüüsitud ka rahaliste kohustuste määramine mõjutusvahendina. Selle suhtes on leitud positiivseks momendiks seda, et nimetatud mõjutusvahendit ei kasutata väga tihti, kuid aga määratud summade suurus on väga suured ning tihti ebaproportsionaalsed toime pandud kuriteo suhtes.

Käesoleva töö hüpotees seisnes väides sellest, et KrMS § 202 regulatsioon sellel kujul, millel ta eksisteerib praegu ei saa asendada KrMS § 201 regulatsiooni ning olla universaalseks lahenduseks. Praktika ja regulatsiooni analüüsil selgus, et KrMS § 202 rakendamise tulemused on koormavad süüdlaste jaoks. Kuna KrMS § 201 on olemuslikult leebem regulatsioon, siis see tähendab, et seda rakendatakse kergemate juhtumite puhul. Nende juhtumite puhul KrMS § 202 rakendamine tooks endaga kaasa ebamõistlikult rangeid ja koormavaid kohustusi. Seega autori hüpoteesi esimene osa on leidnud tõestamist käesoleva magistritöö raames.

Samas autor mõõnas, et KrMS § 202 regulatsioon vajab täiendamist, ning teatud muudatuste tegemisel selle iseloom võib muutuda, ning sellest tulenevalt KrMS § 202 võiks saada universaalseks lahendiks. Seega käesoleva magistritöö veel üheks eesmärgiks oli autori poolt tehtud ettepanekud seoses regulatsiooni võimaliku muudatusega ning üldise olukorra parandamiseks. On välja pakutud laiendada menetleva organi pädevust ja kaalutusõigust KrMS § 202 rakendamisel aspektides, mis puudutavad menetluskulude jaotust ning kohaldatavate mõjutusvahendite loetelu. On samuti välja pakutud laiendada taastava õiguse ideede rakendamist mõjutusvahendina. Veel üheks ettepanekuks oli välja toodud võimalus anda menetlevalt organile kaalutusõigust ka kohustuste tähtsuse osas sõltuvalt igast konkreetsest juhtumist. Autor on seisukohal et nimetatud seaduslike muudatuste teostamisel KrMS § 202 regulatsioon oleks palju üldisem ning laiem. Menetlevatel organitel oleks suuremad võimalused vaadelda igat juhtumit eraldi, ning leida õiget ning individuaalset lahendi. Sellisel kujul KrMS § 202 regulatsioon võiks olla universaalseks alternatiiviks.

Lisaks sellele autor on toonud käesolevas magistritöös omapoolseid ettepanekuid, mis ei puuduta otseselt seaduse regulatsiooni muudatust. Nendeks on suurema tähelepanu pööramine kohaldatavatele mõjutusvahenditele, eriti see puudutab ÜKT sisu, sotsiaalsete mõjutusvahendite levitamine ning sotsiaalprogrammide suunda arendamine. Samuti ettepanekuks oli analüüsi süsteemi loomine sellel eesmärgil, et saaks paremini ja kiiremini vaadelda regulatsiooni praktilisi aspekte ning operatiivselt reageerida selles esinevatele probleemidele.

Alaealiste kuritegevus on keeruline ja dünaamiline nähtus, ning see vajab pidevat uurimist ja analüüsi. Ilmselt ei ole võimalik leida ühe ainsa õige lahenduse või ühe ainsa võimaliku regulatsiooni. Alaealised vajavad rohkem isikustatud ja individuaalset lähenemist, kuna alaealise süüdlase isiku puhul on oluline meele pidada, et mõjutusvahendi puhul on oluline üld-ja eripreventiivne eesmärk. Karistatav iseloom ei aita sellele kaasa. Kokkuvõttes autor

leiab, et üksnes regulatsiooni muudatusest ei piisa, kuna seaduse eesmärk on reguleerida üldist tausta. Sellest tulenevalt on mõistlik järeldada, et õiglase lahendise nimel igat juhtumit tuleb vaadelda ja lahendada eraldi. Selleks menetleval organitel peavad olema vabadused otsustamisel. Seega regulatsioon peab neid võimaldama. Kuid samal ajal on vaja arendada ka otsuste täideviimist.

Magistritöö lõpus autor jõuab järeldusele et arvestades käesolevas magistritöös välja toodud järeldusi ja ettepanekuid oleks võimalik luua parema regulatsiooni, ning täiendavalt luua paremaid võimalusi alaealiste käitumise mõjutamiseks. See omakorda võiks aidata kaasa kuritegevuse ennetamisele ning juhtumite õiglasele lahendustele millega saaks oluliselt vähendada alaealiste kuritegevuse taset.

Resume

The Closure of Juvenile Criminal Cases with the Principle of Opportunity.

The importance of juvenile crime prevention and its reasonable approaching is not doubtful. Juveniles are the social category that requires a different approach in terms of applied penalties - mainly due to the age, psychological development and the peculiarities of the behavior which are also caused by the age. The main purpose of legal regulation in terms of juveniles is not to punish but rather to teach and prevent the offences in the future. To achieve this, there are many legal opportunities existing, one of them being the principle of opportunity.

The regulation of the principle of opportunity is represented in Estonian Code of Criminal Procedure § 201- § 205. The main and most used regulation among these is § 202 (termination of criminal proceedings in case of lack of public interest in proceedings and negligible guilt), which defines the meaning of the principle of opportunity. Also there is § 201, which provides investigative body or prosecutor's office the opportunity to refer the materials of the criminal case to the juvenile committee, where it will be proceeded further. The last option is considered to be softer and can be applied to the juveniles under age of 14.

Recently there has been done a proposal by the Social Ministry to repeal the juvenile sanctions act and change all related statutes accordingly. Main purpose of this proposal is to terminate the existence of the juvenile committee, by which the regulation of § 201 of the Code of Criminal Procedure should also be terminated. The most probable result of this repeal proposal will be the overtaking of cases that could have been closed on the basis of § 201 to the regulation of § 202. The hypothesis of the current work is that the regulation of § 202 in form it is currently existing is not broad and wide enough to overtake the cases that could have been closed by § 201, i.e. the current regulation can not provide a fair verdict. The application of § 202 as a basis of termination provides strict sanctions that might be unreasonably onerous and punitive for the juvenile.

The purpose of the current work is to analyze the theoretical approach to the termination of juvenile crime cases, to examine the advantages and consequences of applying the principle of opportunity and the practical options related to it. Another purpose of the work is to investigate the practical application of the principle of opportunity in Estonia, particularly the application

of the § 202 of the Code of Criminal Procedure as the basis for the termination on both, the legislative and practical level. Additionally one of the purposes of the current work is to provide the author's proposals for possible legal amendments.

The use of the principle of opportunity provides the possibility to speed up the criminal procedure which is important and reasonable in case of juvenile crime. Also, the principle of opportunity allows the investigative body to make a less punitive verdict through the implementation of different sanctions.

In the theoretical part, it was shown that the implementation of imprisonment in juvenile cases is not suggested due the lower efficiency and highly negative influence on juveniles. In terms of labor sanctions it was found that their application is considered to be reasonable and recommendable if the content of the labor sanctions corresponds to the committed crime and is aimed to compensate the damage caused. It was also elaborated that the use of financial penalties (such as fines, procedure fees, restitution) is neither considered to be a preferable option for juveniles due to their incapability to compensate such sanctions owing to their lack of income. Because of this, the implementation of a financial sanction would rather affect the juvenile's parents (guardians) rather than the juvenile itself. The implementation of the current sanction has a strong punitive nature but its implementation has not shown any major effectiveness. It was also carved out that the use of implementing the principles of restorative justice has been proven to be effective in prevention and reducing the level of the juvenile crime. Social sanctions such as social programs are also considered to be reasonable and recommendable options for juveniles.

To achieve the goals described above, the author analyzed the practice of the implementation of § 202 in Estonia in the period of 2014-2015. Base of the analysis were all available juvenile verdicts terminated on the basis of § 202. Main research criteria were to examine the applied sanctions, the amount of fines, restitution and procedure fees applied and the average deadline for compliance with the obligations. All data were analyzed and statistically represented in charts.

In the analyze it was found that in cases closed on the ground of § 202, applied sanctions were too strict and onerous for the juveniles. In the majority of cases as a penalty (sanction), the obligation was imposed to compensate the procedure fees in the character of a supplementary sanction besides other sanctions which were also implemented, such as community service or

monetary fines. The level of use of the social sanctions in Estonia is extremely low. Such were applied only in a limited number of cases. The variety of available and applicable social programs is also insufficient despite the proven effectiveness of this sanction.

By these conclusions it has been proven that the regulation of § 202 is too strict to be a universal basis of termination for the cases that could have been terminated on the basis of § 201. It could however, by the consideration of the author, become a universal solution by alternating and extending the discretion of the regulation.

In the proposals the author suggests to broaden the capacities and discretion of the investigative body in terms of allocation of the burden of procedure fees (the government or the offender) as the current regulation of § 202 requires the offender to compensate the procedure fees. It is furthermore suggested to expand the discretion of the investigative body in terms of deadlines for compliance with the obligation and applicable sanctions. In the author's opinion, these suggestions can provide a more personalized approach towards making the whole case procedure more effective and reduce the juvenile crime level accordingly.

Another proposed approach by the author unrelated to the legal regulation itself is the re-organization of the community service in the means of the nature of the work mandatorily corresponding to the nature of the crime. Apart from that, the author recommends to increase the use of social sanctions and to develop the social programs for that matter.

Kasutatud allikad

Õigusaktid:

Karistusseadustik RT I, 17.12.2015, 9

Lapse õiguste konventsioon. RT II 1996, 16, 56

KrMS. Eelnõu 594 SE I.

Lastekaitseseadus. RT I, 06.12.2014,

Vabariigi valitsuse määrus nr 46 "Ringkonnaprokuratuuride asukoha ja tööpiirkonna kehtestamine" RT I, 06.01.2011, 6

Üldkasuliku töö korraldamise määrus RT I, 15.07.2015, 6

Alaealise mõjutusvahendite seadus RT I, 30.12.2015, 75

Kriminaalmenetluse seadustik RT I, 06.01.2016, 19

Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne

Internetis: <http://www.pohiseadus.ee/>

Kriminaalmenetluse seadustik kommenteeritud väljaanne lk 480 Eerik Kergandberg, Priit Pikamäe juura 2012 ISBN 978 9985 75 364 4

United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules").

Internetis: <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/beijingrules.pdf>

United Nations Standard Minimum Rules for Noncustodial Measures : The Tokyo Rules (1990).

Internetis: <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/tokyorules.pdf>

United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency, The Riyadh Guidelines, General Assembly resolution 45/112, 1990.

Internetis: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r112.htm>

Lima Declaration on Restorative Juvenile Justice.

Internetis: <http://www.tdh.ch/en/documents/lima-declaration-on-restorative-juvenile-justice>

Kohtulahendid:

RKKK 3-1-1-85-05 Internetis: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-85-05>

RKKK 3-1-1-84-10 Internetis: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-84-10>

RKKK 3-1-1-14-06 Internetis: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-14-06>

RKKK 3-1-1-137-04 Internetis: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=222479341>

RKKK 3-1-1-19-10 Internetis: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-19-10>

RKKK 3-1-1-60-10 p 7 Internetis: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=222527954>

Kirjandus:

J.Ginter, H.Saarsoo, J.Sootak. Alaealiste õiguserikkumised-kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminoloogiline aspekt. Tartu, 2000

J. Sootak. Sanktsiooniõigus. Tallinn, 2007

J. Sootak. Kriminaalpoliitika. Juura 1997.

J. Sootak, Karistusõiguse alused. Tallinn 2003

H. Saarloso. Alaealise kasvatuslikud mõjutusvahendid- Juridica X/1995

T. Ploom, Oportuuniteedi- ehk otstarbekuse printsiip. – Juridica VI/2000

K. Savtšenkova. Kriminaalmenetluse lõpetamine otstarbekuse kaalutlusel. - Juridica IX/2007

A. Markina,M. Märtsen. Alaealiste karistuste tulemuslikkus, Tallinn 2008

N. Sempelson. Kuriteo toime pannud alaealiste mõjutamise efektiivsus Pärnumaa näitel (2006-2010) Tallinn 2011

K.Saame Rehabilitatsiooniteenus alaealistele õigusrikkujatele Eestis Tallinn 2008

Internetis:<https://erivajadus.files.wordpress.com/2011/03/rehabilitatsiooniteenusalaealisteleigusrikkujateleestis.pdf>

A. Kruusement. Üldkasulik töö – mis see on? -Juridica VI/2003

K. Viilmann. Üldkasuliku töö korraldus ja 2013 aasta retsidiivsus. Tallinn 2016

N. Voronkova. Alaealiste süütegude eest kohaldatavate mõjutusvahendite rakendamine. Tallinn 2013

James Austin, Kelly Dedel Johnson & Maria Gregoriou. Bureau of Justice Assistance, Juveniles in Adult Prisons and Jails: A national assessment. 2000

Internetis: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/bja/182503.pdf>

R. Edding. The Effects Of Adjudicating And Sentencing Juveniles As Adults: Research and Policy Implications. Youth Violence and Juvenile Justice , Vol. 1, No. 2, 128-155 (2003)

Internetis: <https://www.ncjrs.gov/App/publications/abstract.aspx?ID=200079>

Elizabeth S. Scott, Laurence Steinberg. Social Welfare and Fairness in Juvenile Crime Regulation. Louisiana Law Review vol 71

Internetis:<http://digitalcommons.law.lsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6354&context=lalrev>

Martin H. Pritikin . Fine-labor: The symbiosis between monetary and work sanctions. University of Colorado Law Review vol 81

Internetis: http://lawreview.colorado.edu/wp-content/uploads/2013/11/8.-Pritikin-Final_s.pdf

Johathan Simon .The boot camp and the limits of modern society. Youth Justice Critical Readings. John Muncie, Gordon Hughes , Eugene McLaughlin 2002

Michael Tonry & Mary Lynch, Intermediate Sanctions, 20 CRIME & JUST. 99, (1996)

Internetis: http://www.jstor.org/stable/1147644?seq=1#page_scan_tab_contents

Stephen P. Garvey, Freeing Prisoners' Labor, 50 STAN. L. REV. 339, (1998)

Internetis: <http://scholarship.law.cornell.edu/facpub/293/>

Beckett, Katherine and Alexes Harris. 2011. On case and conviction: Monetary sanctions and misguided policy. Criminology & Public Policy , 10: 509–537.

Internetis: <http://criminology.fsu.edu/wp-content/uploads/volume-10-issue-31.pdf>

O'Malley, Theorizing fines. Punishment and Society Pat. 2009.

Bureau of Justice Assistance. How to Use Structured Fines (Day Fines) as an Intermediate Sanction. NCJ No. 156242. Washington, DC 1996

Internetis: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles/156242.pdf>

Peter Greenwood , Changing Lives: Delinquency Preventions As Crime Control Policy, Chicago, University of Chicago Press 2006

Internetis: <http://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3259&context=jssw>

Mark Lipsey, What Do We Learn from 400 Research Studies on the Effectiveness of Treatment with Juvenile Delinquents? 1995

Internetis: <https://www.scribd.com/doc/58667921/Lipsey-What-Do-We-Learn-From-400-Research-Studies-on-the-Effectiveness-of-Treatment>

Mark W. Lipsey , James C. Howell, Marion R. Kelly , Gabrielle Chapman. Darin Carver Improving the Effectiveness of Juvenile Justice Programs. A New Perspective on Evidence-Based Practice. Centre for Juvenile Justice Reform, 2010.

Internetis: <http://cjjr.georgetown.edu/resources2/cjjrpublications/ebppaper.html>

Van Ness, Daniel W., Karen Heetderks Strong. Restoring Justice – An Introduction to Restorative Justice. 4th ed. New Province, N.J 2010

Zehr, Howard. The Little Book of Restorative Justice, Intercourse, PA: Good Books, 2002

Internetis: <http://www.unicef.org/tdad/littlebookrjpakaf.pdf>

Zehr, Howard. Changing Lenses – A New Focus for Crime and Justice. Scottdale PA: 2005 (3rd ed).

Marshall, E. Tony. Restorative Justice: An Overview. A report by the Home Office Research Development and Statistics Directorate 1999

Internetis: <http://fbga.redguitars.co.uk/restorativeJusticeAnOverview.pdf>

N. A. Winter. Change in Juvenile Justice Policy. Lincoln University 2009

Internetis: https://researcharchive.lincoln.ac.nz/bitstream/handle/10182/1286/winter_msocsc.pdf?sequence=1

Susan Sarnoff. Restitution Exploring Disparities and Potentials. American Society of Criminology. Criminology & Public Policy. Vol. 13 2014

Internetis: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1745-9133.12104/abstract>

Sanjeev Anand. Crafting Youth Sentences: The Roles of Rehabilitation, Proportionality, Restraint, Restorative Justice, and Race Under The Youth Criminal Justice Act. The Alberta Law Review 2003

Shi Yan. Search for the Hidden Punishments: An Alternative Approach to Studying Alternative Sanctions. Springer Science+Business Media New York 2015

Stacy Hoskins Haynes, Alison C. Cares, R. Barry Ruback. Juvenile Economic Sanctions An Analysis of Their Imposition, Payment, and Effect on Recidivism. American Society of Criminology, Criminology & Public Policy, Vol 13 2014

Noore põlvkonna intelligentsuse vähendamisest ja agressiivsusest. Абызов Р.М. Типология личностных деформаций несовершеннолетних преступников: Монография. - Барнаул: БЮИ МВД России, 2002.

New Zealand Ministry of Justice research „Victim satisfaction with restorative justice: A summary of findings“. 2011

Internetis: <http://www.justice.govt.nz/publications/global-publications/v/victim-satisfaction-with-restorative-justice>

New Zealand Ministry of Justice research "Reoffending Analysis for Restorative Justice Cases: 2008 and 2011

Internetis: <http://www.justice.govt.nz/publications/global-publications/r/reoffending-analysis-for-rj-cases-2008-11>

Kriminaalpoliitika uuringud. Kuritegevus Eestis 2014. Justiitsministeerium, Tallinn 2015

Internetis: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kuritegevus-eestis-2014>

Kriminaalpoliitika uuringud. Kuritegevus Eestis 2015. Justiitsministeerium, Tallinn 2016

Internetis: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kuritegevus-eestis-2015>

Kriminaalpoliitika uuringud. Laste hälbiv käitumine Eestis. Anna Markina, Beata Zarkovski, Tallinn 2014

Internetis: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/isrd>

Laste ja perede arengukava 2012-2020. Sotsiaalministeerium 2011

Internetis: https://valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/lpa_2012-2020_taiendatud_2013.pdf

Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 . Justiitsministeerium 2010 RT III 2010, 26, 51, Seletuskiri

Internetis: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/seletuskiri_kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018.pdf

Vägivalla ennetamise strateegia 2015-2020 (2015). Justiitsministeerium 2015

Internetis: https://valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf

Siseturvalisuse arengukava 2105-2020 .Siseministeerium 2015

Internetis: https://valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/siseturvalisuse_arengukava_2015-2020_kodulehele.pdf

Alaalgase mõjutusvahendite seaduse kehtetuks tunnistamise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus. Sotsiaalministeerium. VTK nr 15-1602.

Internetis: <http://eelnoud.valitsus.ee/>

Kinnises asutuses viibivate laste kognitiivsete ja isiksuslike omaduste ning vaimse tervise, sõltuvuskäitumise ja sotsiaalse tausta uuringu lõpparuanne Tallinn 2014

Internetis: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/lopplik_aruanne_luhi_1.pdf

Tõsiste käitumisprobleemidega lastele ning nende peredele suunatud tõenduspõhiste programmide võrdlev uuring. Tartu Ülikooli sotsiaaldeadulike rakendusuuringu keskus RAKE, Tartu 2014

Internetis: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/tosiste-kaitumisprobleemidega-lastele-ja-nende-peredele-suunatud-toenduspohiste-programmide-vordlev>

Oportuuniteedi mõiste Eesti kohtusüsteemis.

Internetis: <http://www.kohus.ee/et/kohtuasjade-menetlused/kriminaalmenetlus>

LOST IN THE JUSTICE SYSTEM – Children in conflict with the law in Eastern Europe and Central Asia, Unicef 2008

Internetis: http://www.unicef.org/ceecis/Lost_in_the_Justice.pdf

Restorative Justice: An Alternative to Court.

Internetis: <http://mineslaw.com/node/152>

Lawrence W Sherman and Heather Strang. Restorative Justice: The Evidence. University of Pennsylvania 2007.

Internetis: http://www.iirp.edu/pdf/RJ_full_report.pdf

Project safe neighborhoods fact sheet, The Influence of Deviant Peers, 2006

Internetis: <http://durhamnc.gov/DocumentCenter/Home/View/749> lk2,3

Alternative Actions that Work, A review of the research on Police Warnings and Alternative Actions with children and young people, 2011

Internetis: http://www.rethinking.org.nz/assets/Young_People_and_Crime/Alternative_Actions_2011.pdf

MDFT - Introduction to Estonia. Kees Mos, Tallinn 2014

Internetis: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/mdft-introduction-estonia>

<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/mdft>

<http://www.mdft.org/>

Miimumpalga määrad Eestis aastatel 2014-2015

Internetis: <https://www.stat.ee/29949>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Jelena Tkatsjova
(sünnikuupäev: 23.11.1992)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
Alaealiste süüasjade lõpetamine oportuuniteediga

mille juhendaja on Anna Markina

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas 02.05.2016